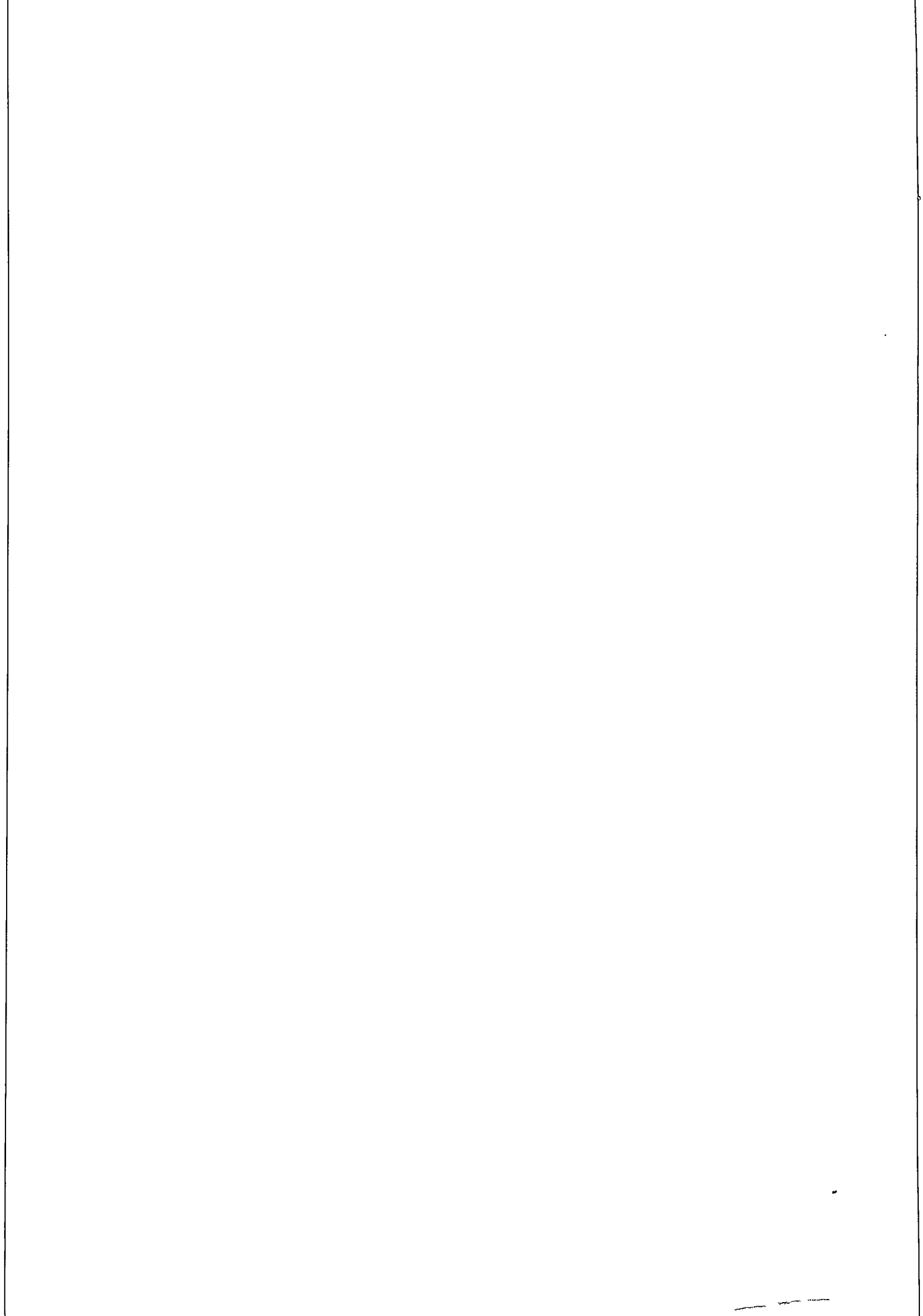

Universitetets Oldsaksamling

KULTURMINNER VED KRØDEREN,
BUSKERUD

Egil Mikkelsen

Oslo 1981

REGISTRERING AV VERNEVERDIER I DE 10-ÅRS VERNEDE VASSDRAG

Stortinget behandlet i april 1973 verneplan for vassdrag. Ved behandlingen ble vassdragene delt i følgende grupper:

- 1) Varig vernede vassdrag
- 2) Vassdrag med vern foreløpig fram til 1983
- 3) Vassdragsom kan konsesjonsbehandles

For endel vassdrag utsatte Stortinget behandlingen i påvente av nærmere forslag fra Regjeringen. Stortinget tok stilling til disse vassdragene i november 1980 og plasserte dem i forannevnte grupper. For gruppe 2 ble verneperioden forlenget til 1985.

Det er forutsetningen at både verneverdiene og utbyggingsverdiene i vassdragene i gruppe 2 skal utredes nærmere før det tas endelig stilling til vernespørsmålet.

Miljøverndepartementet har påtatt seg ansvaret for å klarlegge følgende verneinteresser.

- Resipientinteressene
- Naturvitenskapelige interesser
- Kulturvitenskapelige interesser
- Viltinteressene
- Fiskeinteressene
- Friluftinteressene

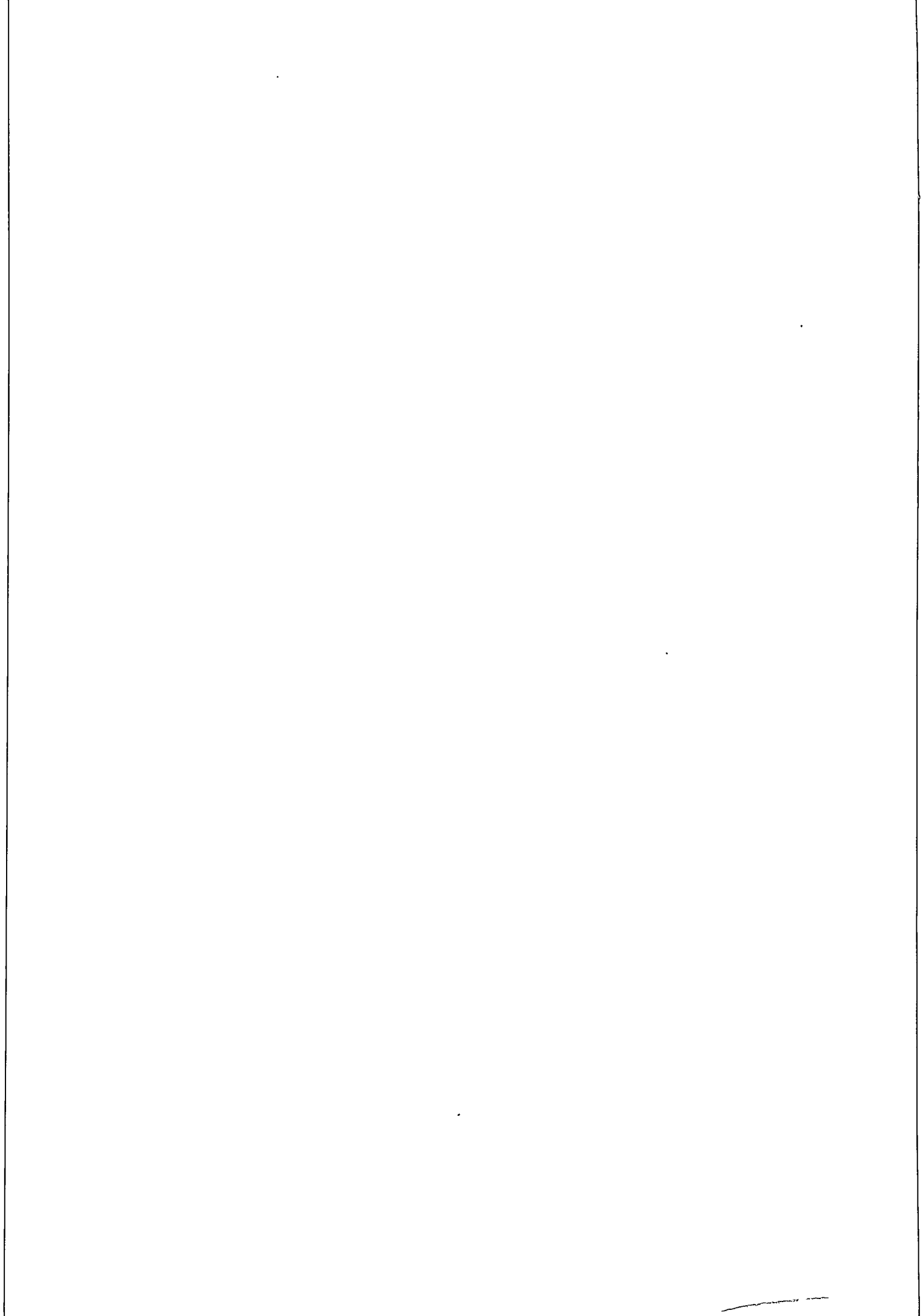
Miljøverndepartementet oppnevnte 30. juni 1978 "Styringsgruppen for vurdering av kulturverdiene i de 10 års vernede vassdrag" til å stå for arbeidet med å klarlegge kulturvitenskapelige interesser. Styringsgruppen består av to representanter fra den arkeologiske interimskommisjon, en representant fra Riksantikvaren og fra Tromsø Museum samt en representant fra Miljøverndepartementet.

Denne rapporten er avgitt til Miljøverndepartementet som et ledd i arbeidet med å klarlegge de kulturvitenskapelige interesser. Rapporten er begrenset til å omfatte registrering av kulturverdier i tilknytning til 10-års vernede vassdrag. Rapporten omfatter ingen vurdering av verneverdiene, og heller ikke av den skade som måtte oppstå ved eventuell kraftutbygging.

En er kjent med at noen kraftselskaper tar sikte på innen 1985 å ha ferdig søknad om utbygging av vassdrag innenfor gruppe 2, i tilfelle av at Stortinget skulle treffe vedtak om konsesjonsbehandling for disse vassdrag.

Denne rapporten tilfredsstiller ikke de krav vassdragslovgivningen stiller til søknader om kraftutbygging. Den kan derfor ikke nyttes som selvstendig grunnlag for vurdering av skader/ulemper ved kraftutbygging.

Miljøverndepartementet
Oslo, 22.12.1980

FORORD.

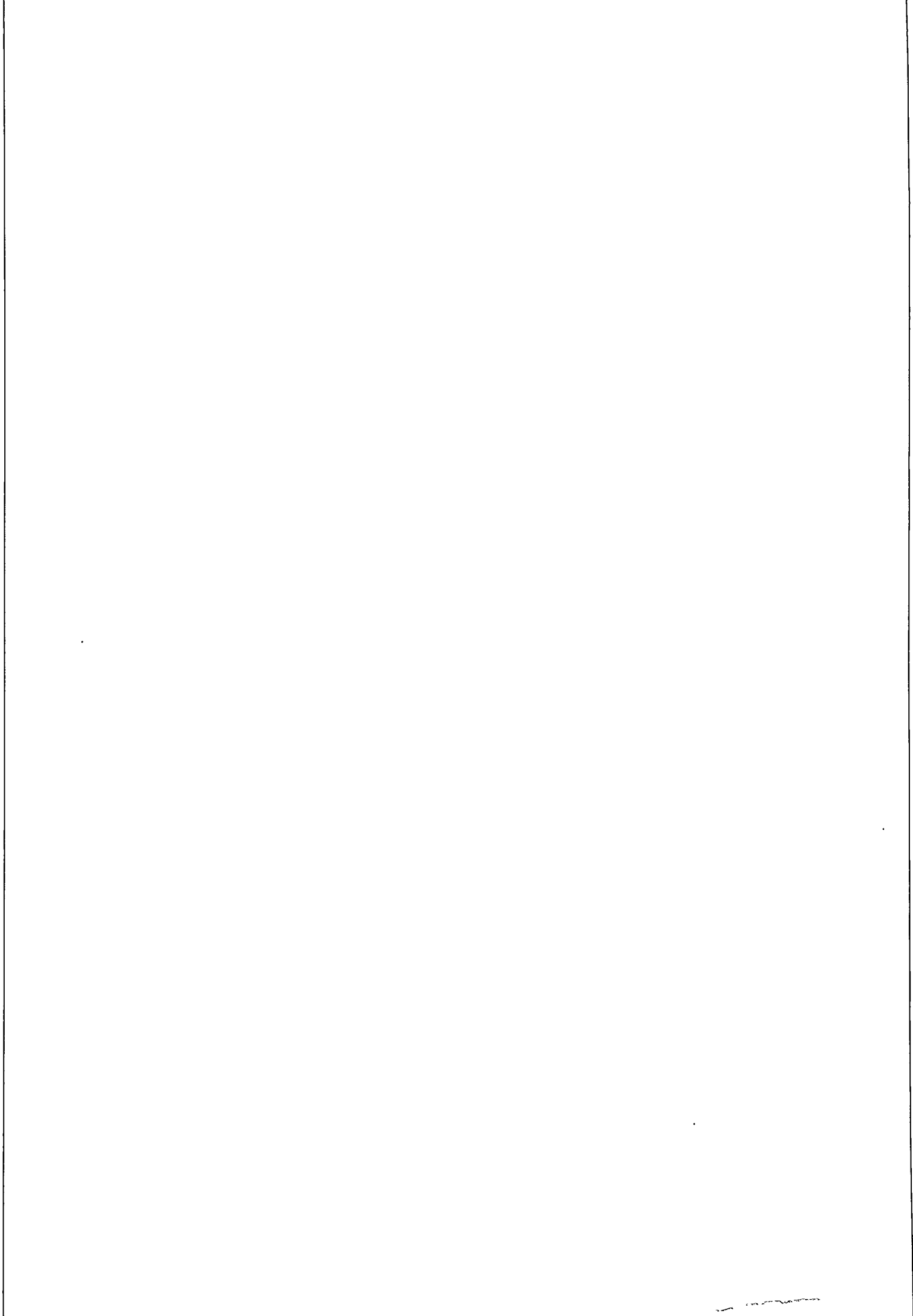
Følgende institusjoner har fått i oppdrag å registrere kulturminner i de 10-års vernede vassdrag: Universitetets Oldsaksamling, Oslo, Arkeologisk Museum i Stavanger, Historisk Museum, Bergen, og Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Trondheim, utreder den arkeologiske delen av verneinteressene i Sør-Norge. Riksantikvaren, Oslo, utreder den etnologiske delen av verneinteressene i det samme området. Tromsø museum har ansvar for både den arkeologiske, den etnologiske og den samisk/etnografiske utredningen i Nord-Norge. Oppdraget omfatter i alt 60 vassdrag.

Undersøkelsesområdet omfatter hele vassdragets nedslagsfelt, men det har ofte vært nødvendig å begrense feltarbeidet til visse deler av dette. I prinsippet er alle spor etter menneskelig aktivitet kulturminner. Kulturminnene blir ikke bare vurdert som enkeltobjekter, men også som ledd i det totale kulturlandskapet og som ledd i stedets kulturhistorie. Fordi registreringen er knyttet til Verneplan for vassdrag, er det spesielt viktig å belyse hvilket forhold kulturminner og kulturlandskap har til elver og vann.

Arkeologene har først og fremst ansvar for minnene fra forhistorisk tid og middelalder (tiden før 1537). I noen tilfelle registrerer de også minner fra nyere tid og minner uten sikker datering. Den vanligste typen kulturminner som hører under arkeologenes ansvarsområde, er steinalderboplasser, gravhauger eller -røyser, hus-tufter, fangstanlegg (dyregraver o.a.) og jernutvinningsplasser.

De øvrige faste kulturminnene fra nyere tid registreres av etnologer og samisk-etnografer. Grensen framover i tid er satt til 1. verdenskrig, men ofte er det naturlig også å ta med andre minner. Den vanligste typen kulturminner fra nyere tid er gårdsanlegg og setre, veier og broer, anlegg for rømmerfløting, vassdrevne kverner og sager og minner knyttet til samiske næriner, f. eks. boplasser, fangstanlegg for villrein og offerplasser.

Styringsgruppen som setter opp rammer for de kulturhistoriske undersøkelsene og samordner denne delen av prosjektet, består av:

Førsteantikvar Øivind Lunde (formann)
Riksantikvaren, Oslo

Førstekonservator Arne B. Johansen (vararepr. 1978-79,
medlem fra 1980)
DAIK/Arkeologisk Museum i Stavanger

Konservator Johan A. Kalstad
Tromsø Museum

Professor Sverre Marstrander
DAIK/Universitetets Oldsaksamling, Oslo

Førstekonservator Kristen R. Møllenus (medlem 1978-79)
DAIK/Det Kongelige norske Videnskabers Selskab, Museet,
Trondheim

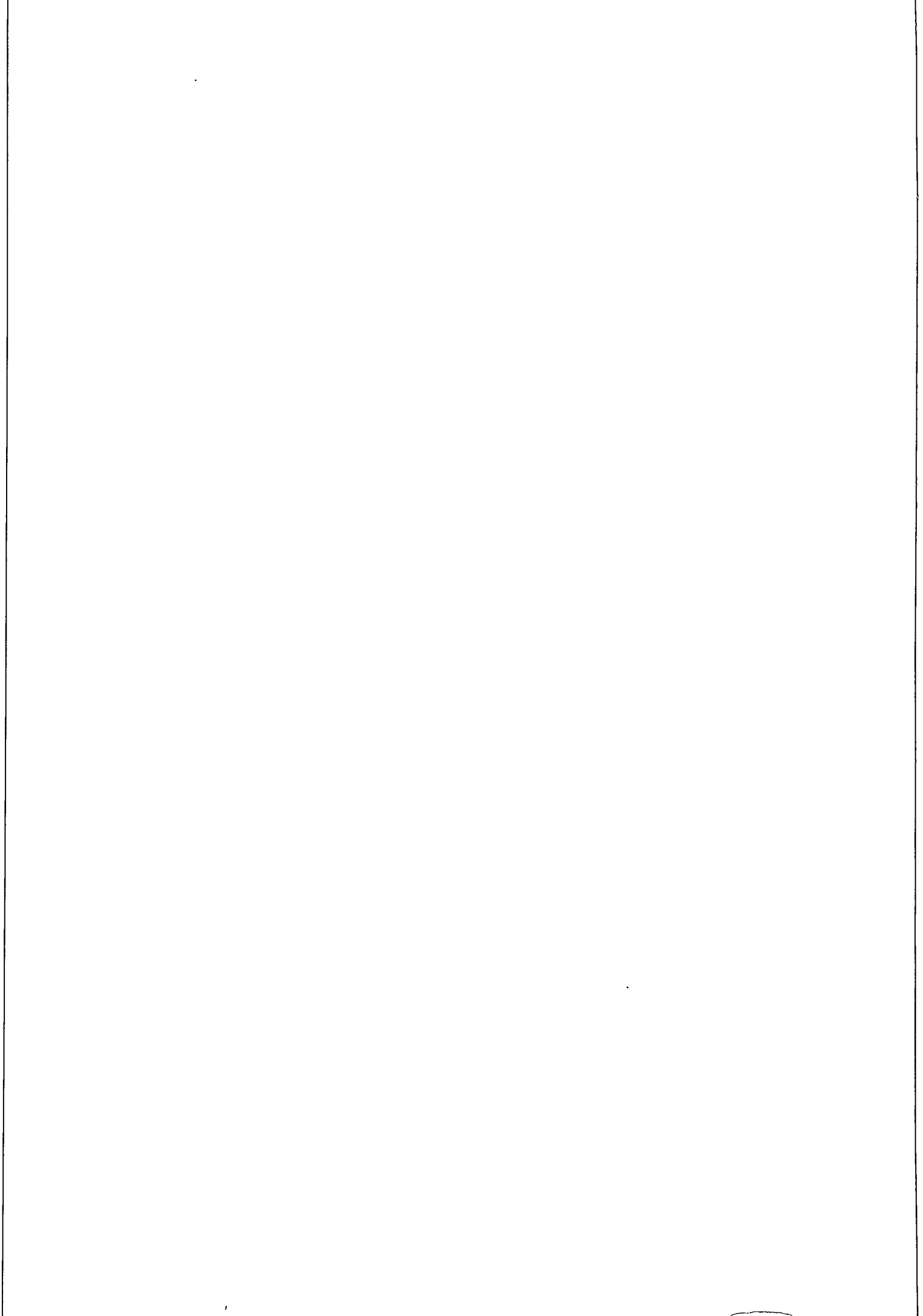
Konsulent Rolf Selrod
Det Kongelige Miljøverndepartement, Oslo

Prosjektleder Egil Mikkelsen (sekretær)
Universitetets Oldsaksamling, Oslo

Konservator Anne-Berit Ø. Borchgrevink (vararepr.)
Riksantikv./Inst. for folkelivsgransking, Univ. i Oslo

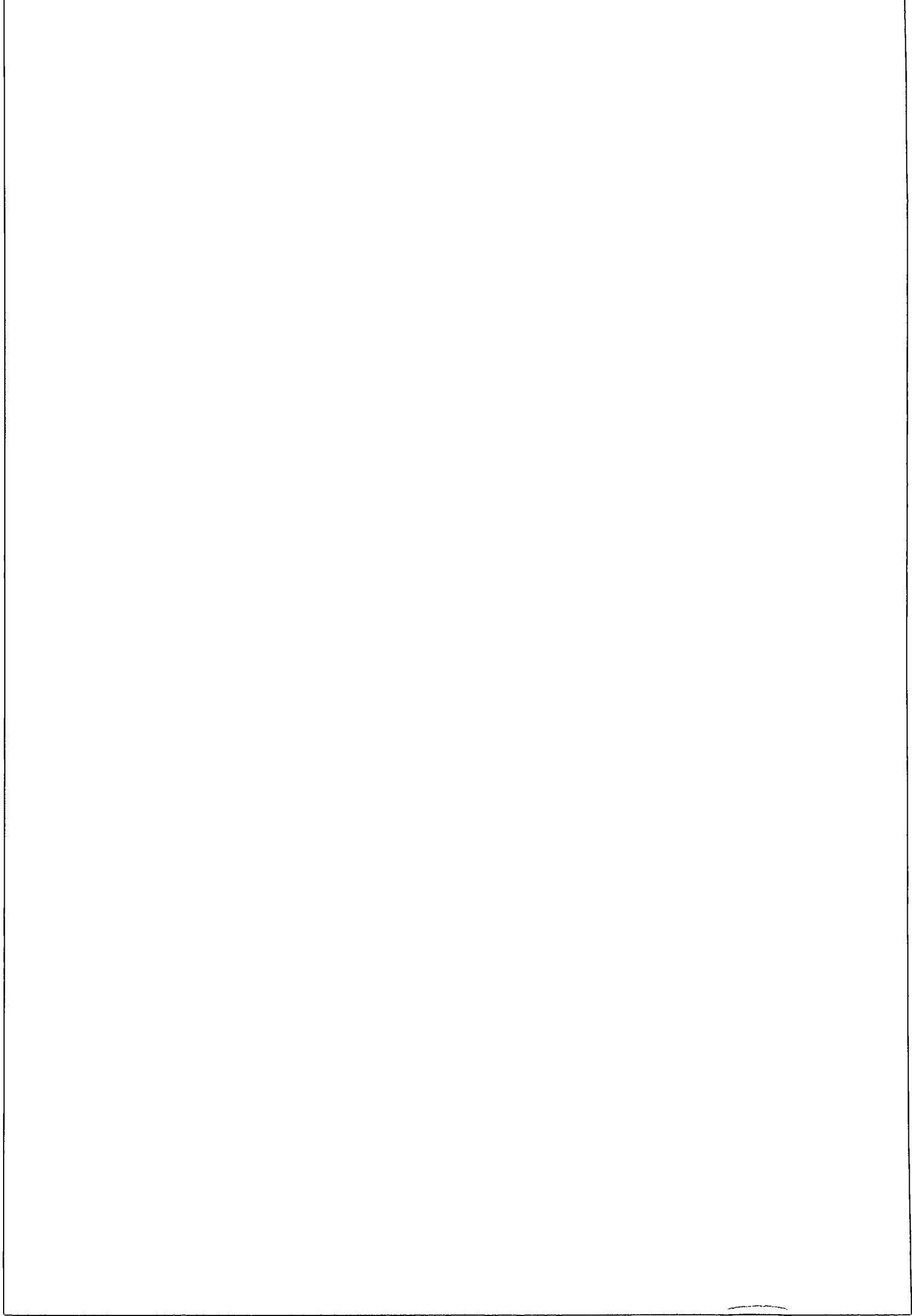
Konservator Arthus Fasteland (vararepr. fra 1980)
DAIK/Historisk Museum, Bergen

Vit.ass. Dikka Storm (vararepr.)
Tromsø Museum

INNHOLD

Sammendrag	1
Naturforhold	6
Arkeologiske undersøkelser og registreringer i vassdraget	10
Kulturminner	13
Innledning	13
Registrerte kulturminner ...	13
Kulturhistoriske verneverdier i vassdraget	26
Innledning	26
Noen kulturhistoriske problem- områder knyttet til vassdraget	27
Allmenne og pedagogiske verneverdier	38
Kulturminnene og tilknytningen til vann	39
Litteratur	40
Karter	

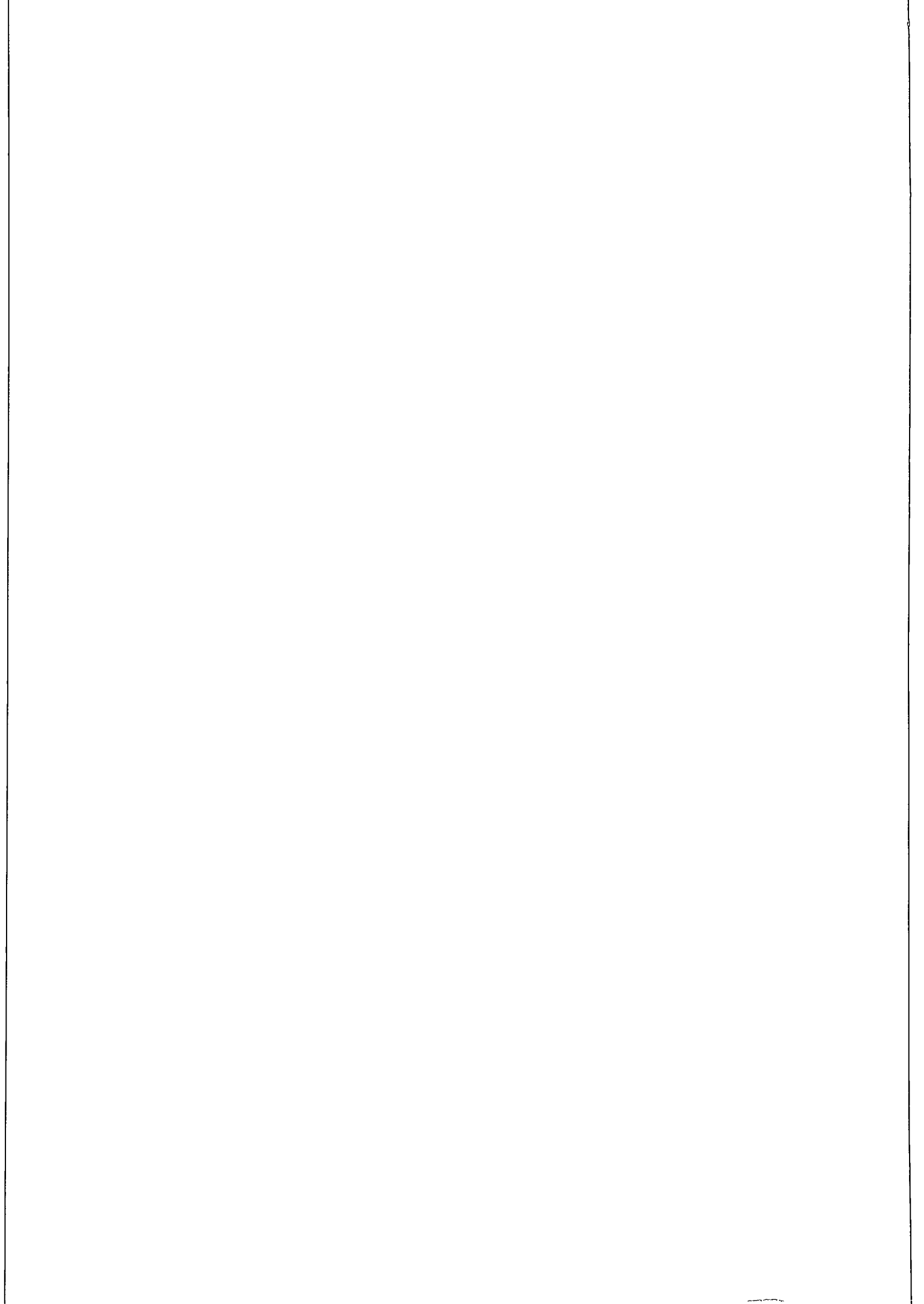
SAMMENDRAG

Undersøkellesområdet.

Krøderen er en ca. 41 km lang innsjø, 133 m.o.h., som ligger innenfor kommunene Krødsherad og Flå i Buskerud. I denne rapporten omfatter undersøkelsesområdet et ca. 1 km bredt belte omkring vannet. Krøderen er en del av Hallingdalsvassdraget, med Hallingdalselva som renner inn i nordenden ved Gulsvik, Snarumselva ut i sørenden ved tettstedet Krøderen. Vannet er langt og forholdsvis smalt, med gjennomgående bratte sider, flatere partier ved Noresund og ved sørenden der de største gårdene finnes. Ellers ligger gårdene og den dyrka jorda de fleste steder i skråninger ned mot vannet. Langs hele østsiden og det meste av vestsiden av Krøderen er det veier, på østsiden går Bergensbanene. Det er store friluft-, rekreasjons- og turistinteresser knyttet til området, både sommer og vinter. Krøderen er tidligere regulert for kraftproduksjon med en oppdemming på 2,6 meter.

Registreringsmetoder.

Opplysningene om de faste kulturminnene i denne rapporten er i det alt vesentlige hentet fra de topografisk-arkeologiske registreringene i forbindelse med Økonomisk : Kartverk, som ble foretatt i kommunene Krødsherad og Flå i 1970-71. De eldste arkeologiske undersøkelsene her går imidlertid tilbake til 1860-tallet. Opplysningene om oldsaksmaterialet er for største delen hentet fra Oldsaksamlingens arkiver, i tillegg til at publisert litteratur er benyttet. I 1980 ble disse data forsøkt supplert gjennom en kort befaring (4 dagsverk), hvor en i første rekke tok sikte på å lete etter eventuelle steinalderlokaliteter langs Krøderen. Tanger og flatere strender med sand og grus, samt flater ovenfor slike ble prioritert. På 10 slike steder ble det dels lett i utvaskete soner og i åpne felter, dels ble det tatt prøvestikk (20). Bare ett tidligere ikke kjent kulturminne ble funnet i 1980, ingen steinalderlokaliteter. Dette siste kan skyldes reguleringen av Krøderen. For øvrig må en anta at en har et ganske godt bilde av kulturminnebestanden i vassdraget.

Registrerte kulturminner.

De kulturminnene som er kjent og registrert omkring Krøderen avspeiler klart en fast gårdsbosetning med hovedgrunnlaget i jordbruket. Gravminner fra jernalderen dominerer med 70-80% av de ialt 50 faste kulturminnene. Løse fornminner er kjent i et antall av 51, derav minst 19 gravfunn fra jernalderen.

Faste kulturminner:

Områder med rydningsrøyser, gjerder o.l.	5
Voller	2
Gravhauger og -røyser	36
Mulige gravhauger	3
Andre kulturminner	4
	<hr/>
	50
	<hr/>

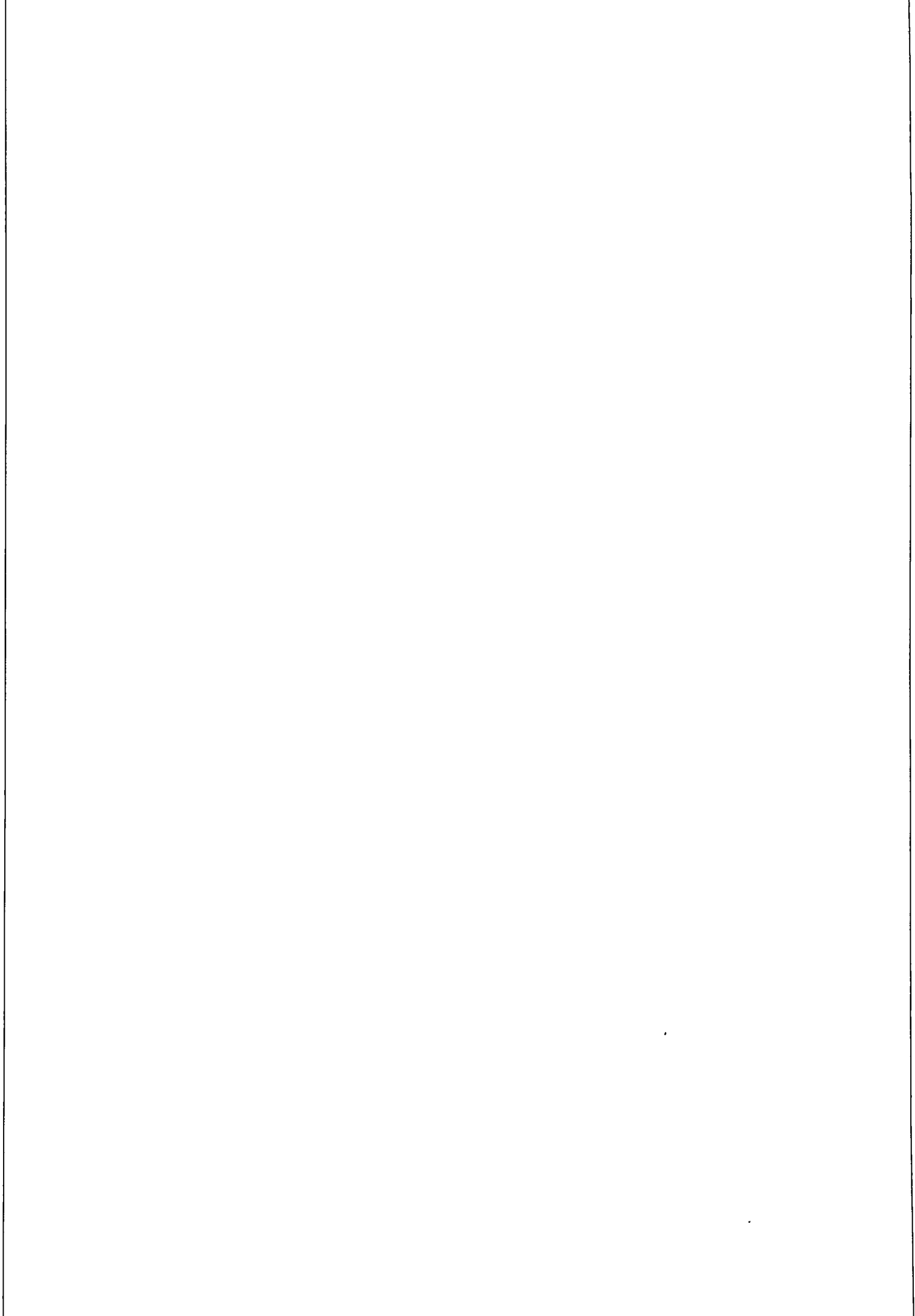
Løse fornminner:

Steinalder og bronsealder:

Buttnakkete, prikkhuggete steinøkser	2	
Tykknakkete stein- og flintøkser	5	
Skafthulløkser av stein	5	
Flintartefakter	4	
	<hr/>	16
Gravfunn fra eldre jernalder		5
Gravfunn fra yngre jernalder		14
Andre løse fornminner		16
		<hr/>
		51
		<hr/>

Verneverdier.

Kulturminnene ved Krøderen representerer forskningsmessig-
arkeologiske og lokalhistoriske interesser, foruten at enkelte
av dem også kan sies å være av mer allmenn og pedagogisk interesse.
I siste tilfelle må en kunne stille som krav at de er lett til-
gjengelige og rimelig godt bevart. Kulturminner som er bevart i

et eldre kulturlandskap og minner som har nær tilknytning til vann, bidrar til å øke verneverdiene i vassdraget.

Det er gjort flere løsfunn fra steinalderen omkring Krøderen, for det meste økser, men vi har ikke klart å påvise sikre boplasser. To steder ved den søndre delen er det gjort funn fra jegersteinalderen (Mesolitikum), (Bjøre og Glesne), mens det er gjort ialt 10 funn av økser av stein og flint fra yngre steinalder og bronsealder, som er den tidligste jordbruksperioden ved Krøderen. De sistnevnte ligger på noen av de beste og mest sentrale gårdene. At vi i dag ikke kjenner virkelige steinalderboplasser her, kan dels skyldes at flom og tidligere regulering har vasket dem ut, dels at de er pløyd opp over lang tid, og dels at våre registreringer har vært for lite omfattende.

Etter en periode på nærmere 1500 år da vi ikke kjenner spor etter mennesker ved Krøderen, dukker de opp igjen i folkevandringstid, ca. 4-500 e.Kr. De neste 5-600 år, som omfatter folkevandringstid, merovingertid og vikingtid er den best kjente delen av forhistorisk tid. 19 gravfunn og 36 gravhauger og -røyser må kunne regnes hit, foruten noen løsfunn og ett depotfunn med jernbarrer. Mens gravene har vært temmelig sparsomt utstyrt i folkevandringstid, blir gravgodset både større og mer variert i merovingertid og vikingtid (yngre jernalder). Både kjønn, status og økonomisk tilknytning kan en lese ut av det. Husdyrhold og korndyrking må ha vært drevet her i vikingtid, foruten jakt, trolig også fiske, og hester har de hatt.

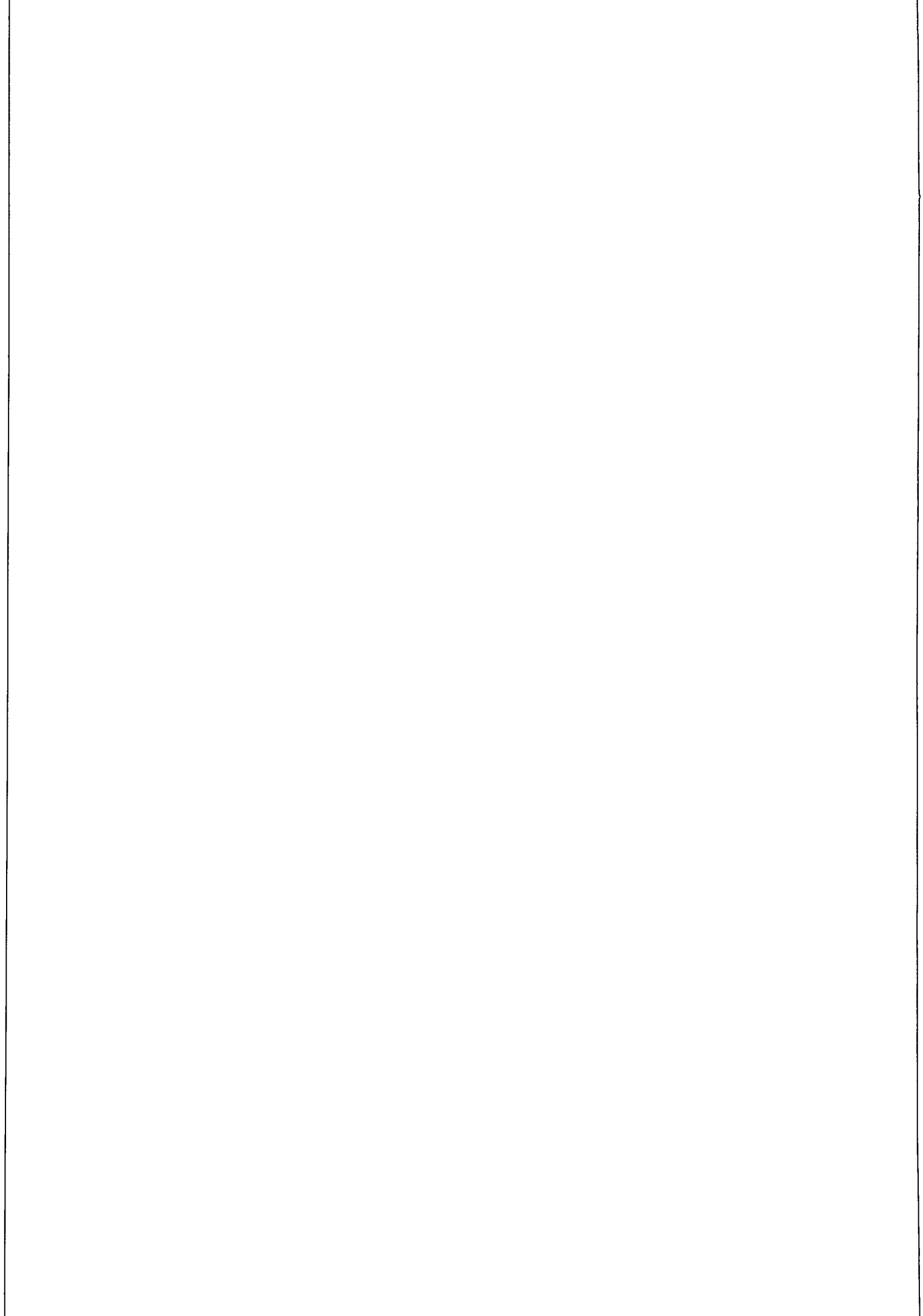
På 13 av navnegårdene med Krøderen er det kjent gravminner eller det er gjort funn fra jernalderen. På 4 av disse finnes gravminner, men ingen funn, og på 2 gårder finner vi det omvendte forhold. På 7 av de 13 gårdene er det kjent både gravminner og funn. Disse forhold tyder på at våre data sett under ett gir et temmelig representativt bilde av hvilke gårder som var bosatt i jernalderen. Gravminnene kan i seg selv sees som en dokumentasjon på denne bosetningen. Dessuten representerer de det framtidige datapotensiale som skal nyansere, utvide og utdype det

bildet vi allerede har av jernaldersamfunnet ved Krøderen. Det gjelder enklere ting som snevreredatering, men også mer kompliserte spørsmål om økonomiske og sosiale forhold. Mens gravfunn og gravminner bare er inndirekte spor etter jernaldersbosetningen, representerer hustufter, gammel dyrket mark o.l. de mer direkte spor. Tufter som kan skrive seg fra jernalder er ikke kjent ved Krøderen, og det gjelder for det aller meste av Østlandet. Hvor gamle områder med gammel dyrket mark, rydningsrøyser, gjerder o.s.v. kan være, vet vi ikke, men trolig er det meste av dette fra relativt sen tid.

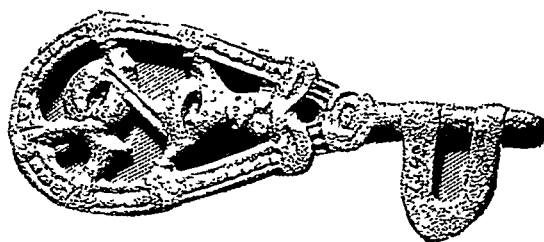
Til sikre kulturminner fra middelalderen (1050-1537) kan vi vi bare regne "Kapellhaugen" ved Gulsvik, hvor det skal ha stått en trekirke. Sikre bosetningsspor kan vi ikke vise til. Imidlertid finner en fra omkring år 1300, gårder ved Krøderen omtalt i skriftlige kilder. Av i alt 41 navnegårder er 22 eller 54% nevnt i slike kilder fra middelalderen. Antallet bebodde gårder har trolig vært større. Vi vet imidlertid at det ved grundige undersøkelser kan være mulig å finne spor av bebyggelse fra middelalderen på noen av de 22 gårdene, og således finnes det her et framtidig datapotensiale for forskning.

Det er i første rekke noen av gravminnene fra jernalder som kan sies å ha større allmenne og pedagogiske verneinteresser. Det gjelder f.eks. gravhaugene på Sandum søndre, en stor, godt bevart haug på Nore nedre og et gravfelt med 5 gravhauger på samme gård. På Bjøre søndre, Bjertnes og Fyran er det også godt bevarte og lett tilgjengelige gravhauger. Flere av stedene ligger gravminnene fint plassert i kulturlandskapet.

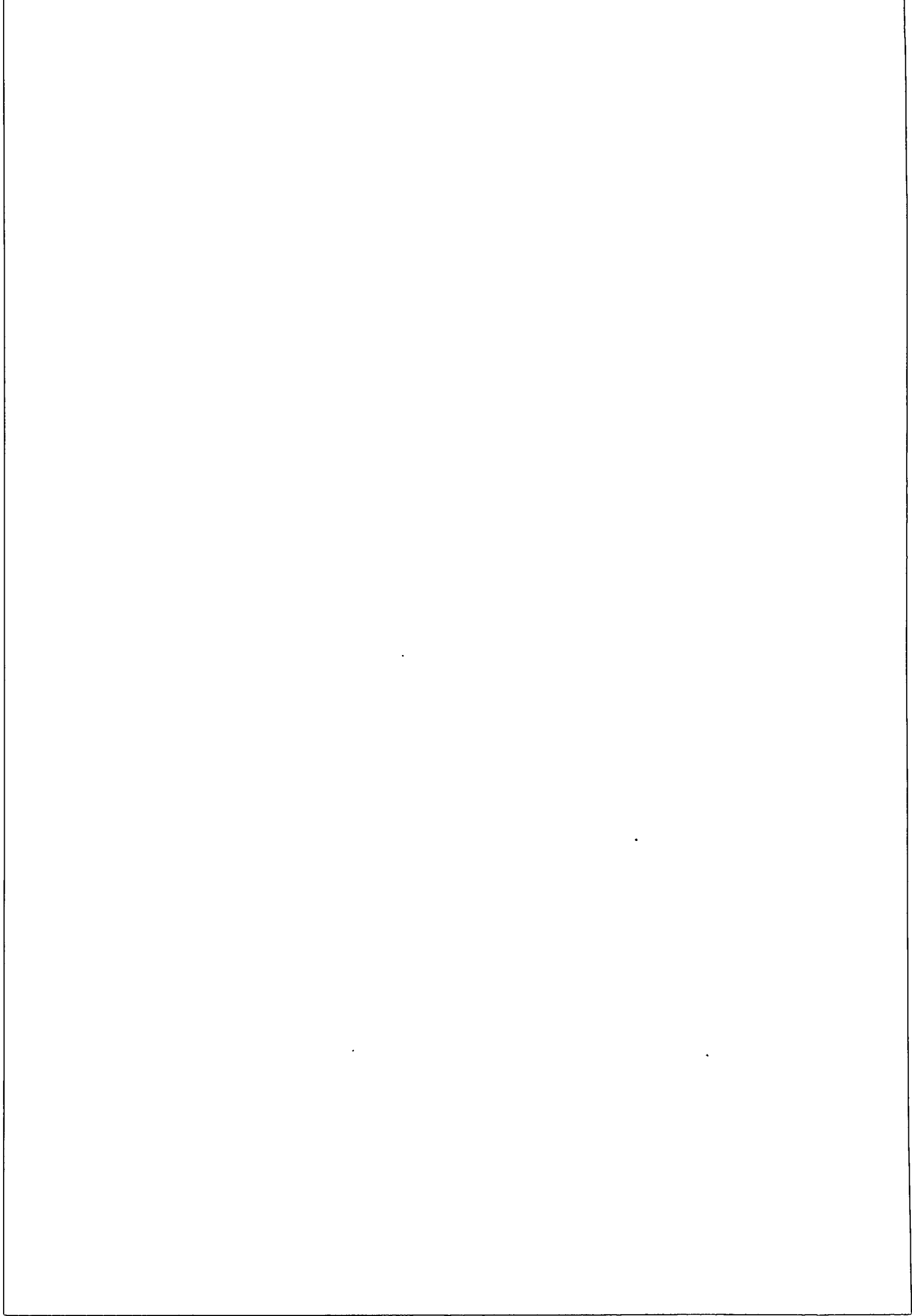
Flertallet av kulturminnene ved Krøderen ligger i et visuelt samband med selve vannet. Ingen har noen påviselig funksjonell tilknytning, men i noen tilfelle er det en svært nær fysisk tilknytning. Mange steder skrår jordene helt ned til vannet og gravhauger finnes i disse skråningene: ved Veikåker, Bjertnes og Skinnes nedre. På Veteren ligger en gravrøys på en tange ut i vannet. "Kapellhaugen" og det gamle dyrkningsområdet ved Gulsvik ligger også relativt nær vannet. På Ørpen søndre kan en gravhaug

ha blitt vasket ut på grunn av flom eller den foretatte reguleringen. Samme årsak kan det være til at vi ikke ved registreringen i 1980 har funnet steinalderboplasser i strandbeltet.

Figur 1. Bronsenøkkel fra vikingtid. fra en rikt utstyrt kvinnegrav på Bø søndre i Krødsherad (reg.nr. 32, C 7543).

NATURFORHOLD

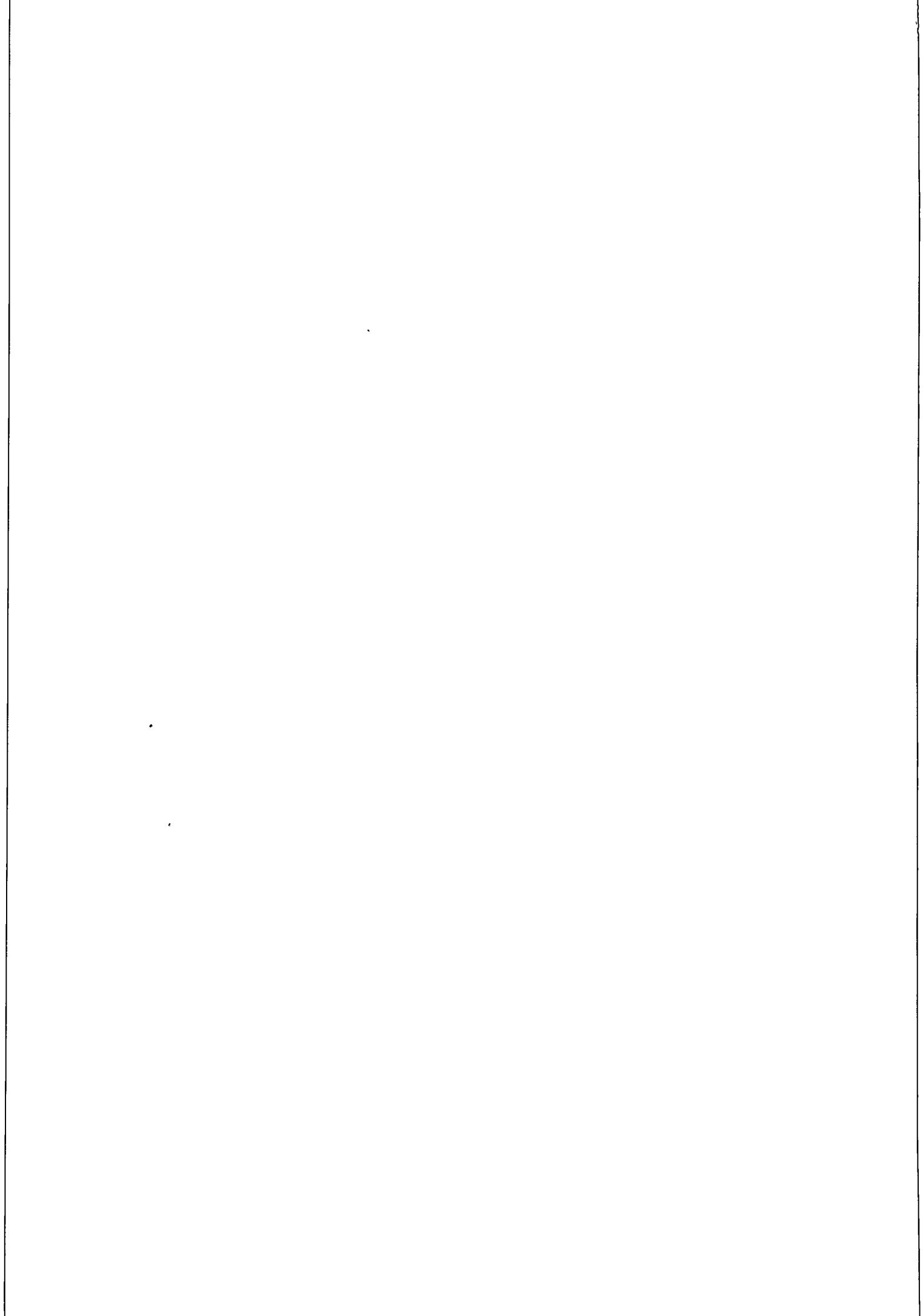
Slik vassdraget er definert i Verneplan for vassdrag omfatter det bare selve vannet Krøderen, som har et areal på 41,4 km² og en lengde på ca. 41 km. H.o.h. ca. 133 m. Det ligger innenfor Krødsherad og Flå kommuner i Buskerud, øst for Norefjell. Største delen av de tidligere kjente kulturminner i de to kommuner ligger nær vassdraget, liksom også de største gårdene. En har derfor i denne rapporten og i de videre vurderinger valgt å ta med kulturminner som ligger mindre enn én kilometer i luftlinje fra Krøderen. Med andre ord: Vassdraget omfatter Krøderen og et én km bredt belte omkring vannet.

Halldingdalselva renner ut i Krøderen i nordenden, ved Gulsvik. Herfra til Sundsnebbet, ca. 15 km, går vannet NNV-SSØ. Det er 500-1700 m bredt. I N-enden er det en del flate elveavsetninger. Begge sider av vannet på dette partiet er forøvrig temmelig bratte, med enkelte dyrkede flater ned til vannet, en del tanger er det særlig på V-siden. I vannet V for Sørbygdi er det noen øyer.

Mellom Sundsnebbet og Veikåker gjør vannet en bøy NØ-SV før det går mer N-S, ned til Noresund (Sundsnebbet-Noresund, ca. 10-11 km). Her er vannet 400-1500 m bredt. På begge sider er det en del gårder, til dels med jorder helt ned til vannet. Ø-siden er gjennomgående svært bratt.

Ved Noresund er det en kraftig innsnevring av vannet, før det igjen utvider seg i den nedre del av Krøderen som går i retning NV-SØ, lengde 13-14 km. Her er vannet på det bredeste ca. 2 km. Skinnesundet danner en innsnevring på denne delen av Krøderen. Ved Noresund og i SV-enden (Skinnes-Glesne), er det relativt flatt omkring vannet. På N- og NØ-siden er det gjennomgående brattere. Snarumselva renner ut fra Krøderen i SØ-enden. Hallingdalselva, Krøderen og Snaumselva danner en del av Hallingdal- Drammensvassdraget.

Begrunnen omkring Krøderen består av grunnfjell. Større partier med løsavsetninger og dermed også de største gårder og dyrkede

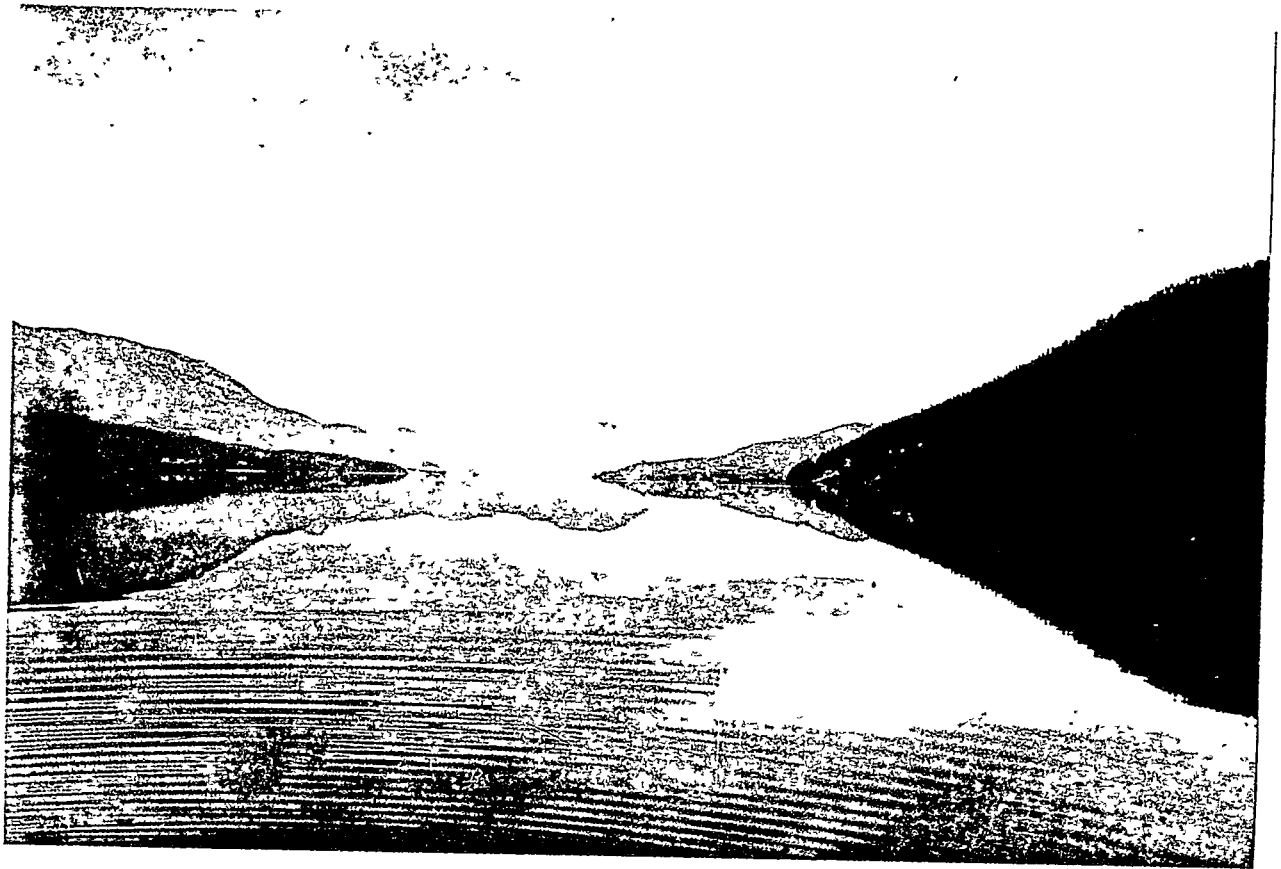

Fig. 2. Krøderen nordover fra Noresund. Foto: Egil Mikkelsen.

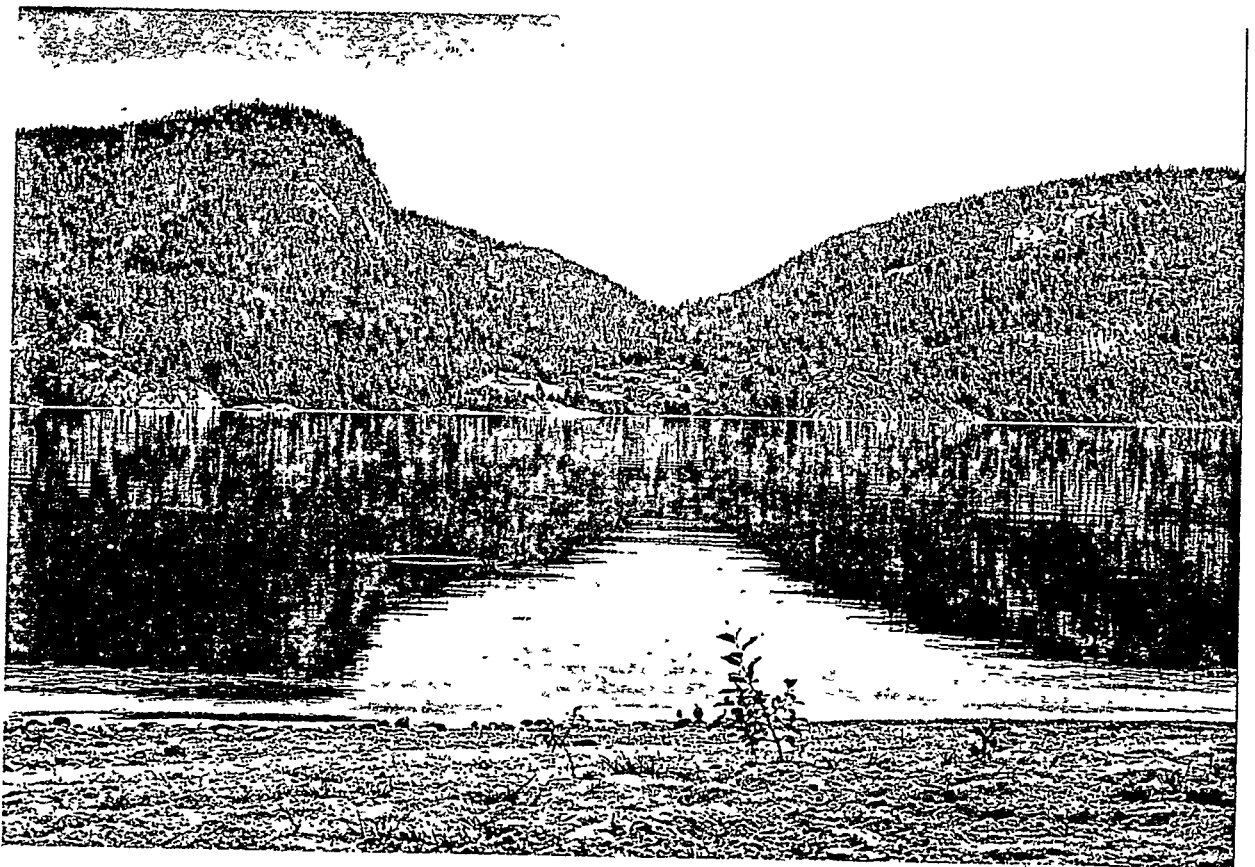

Fig. 3. Krøderen med gården Skola. Foto: Egil Mikkelsen.

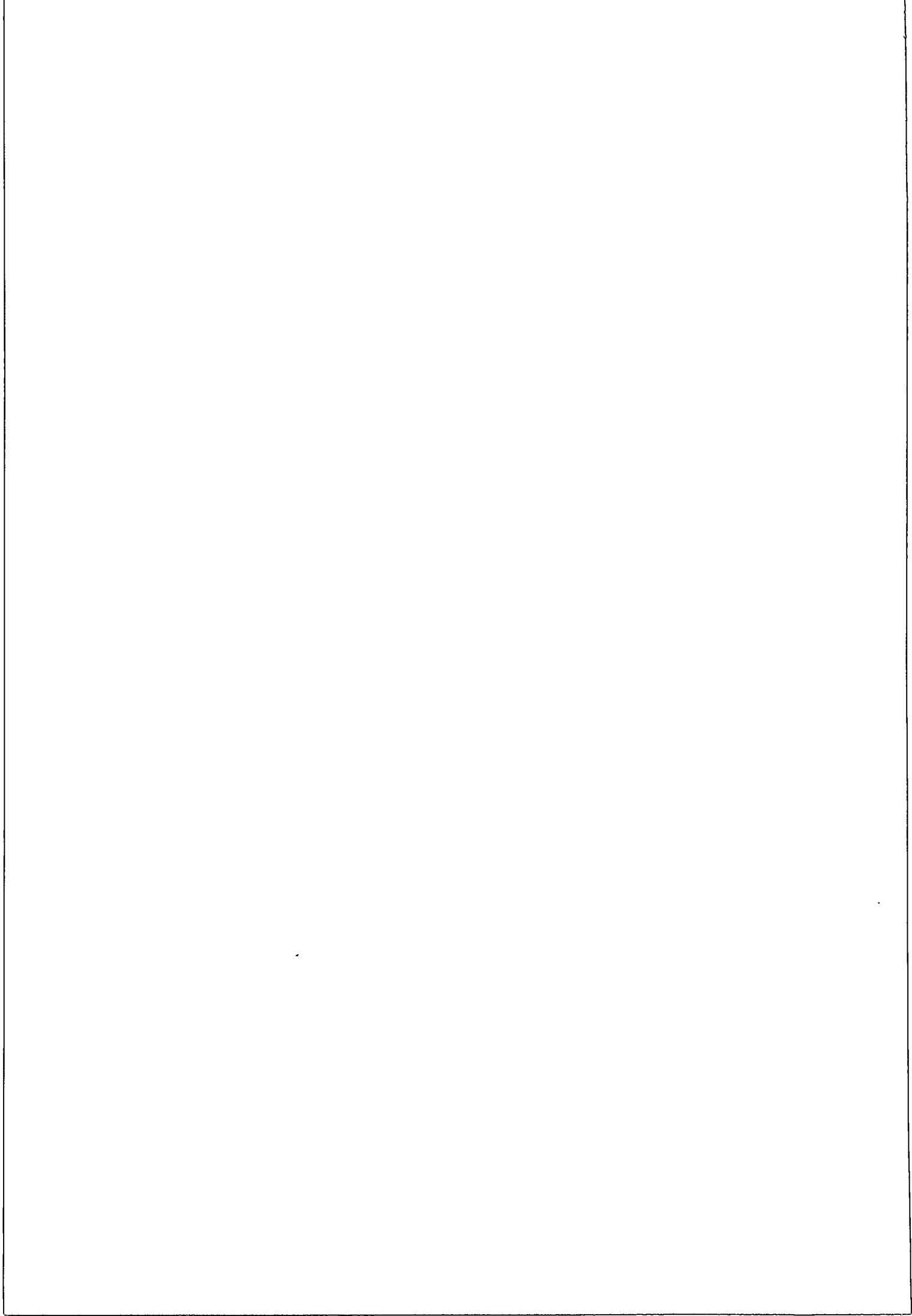
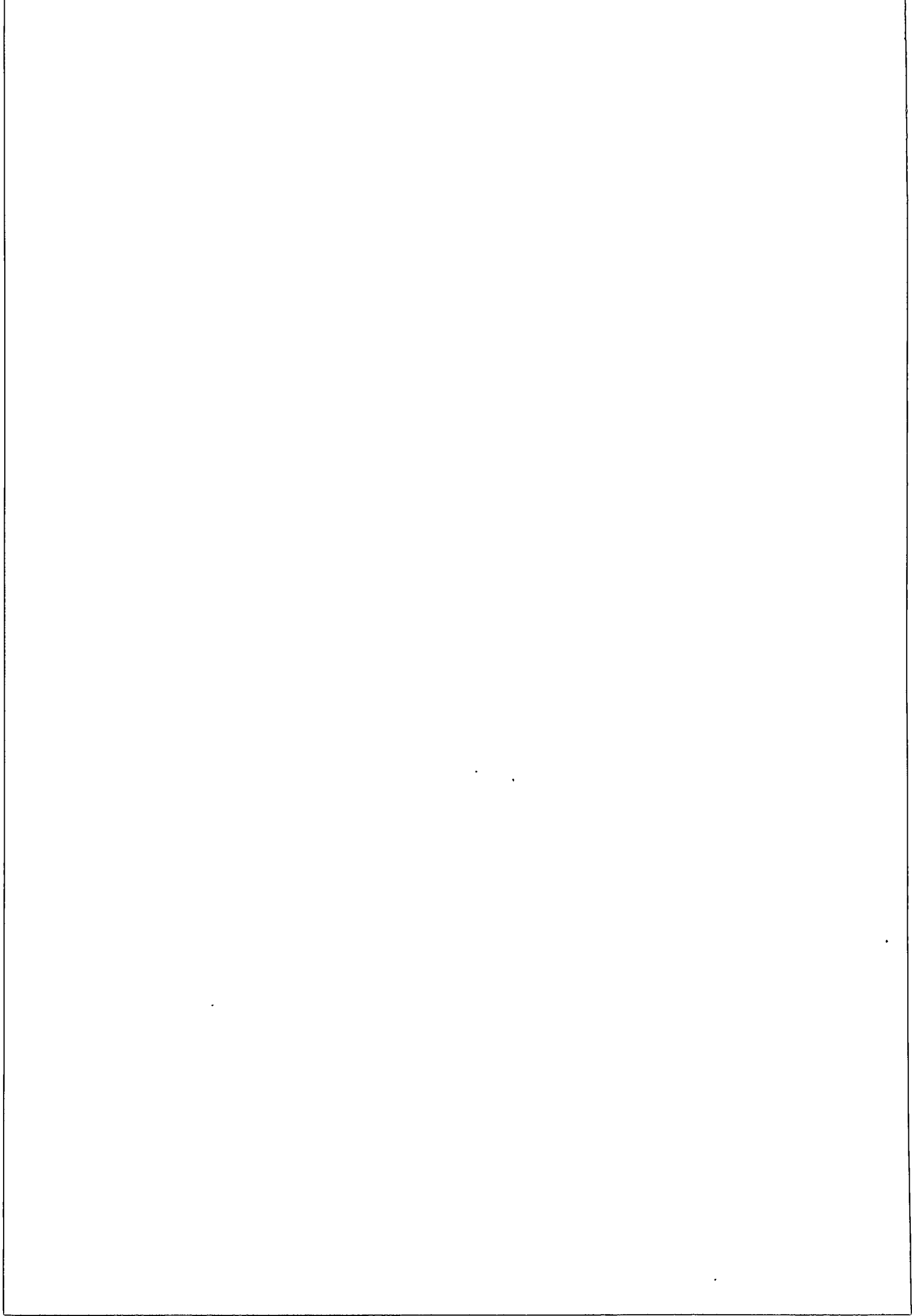

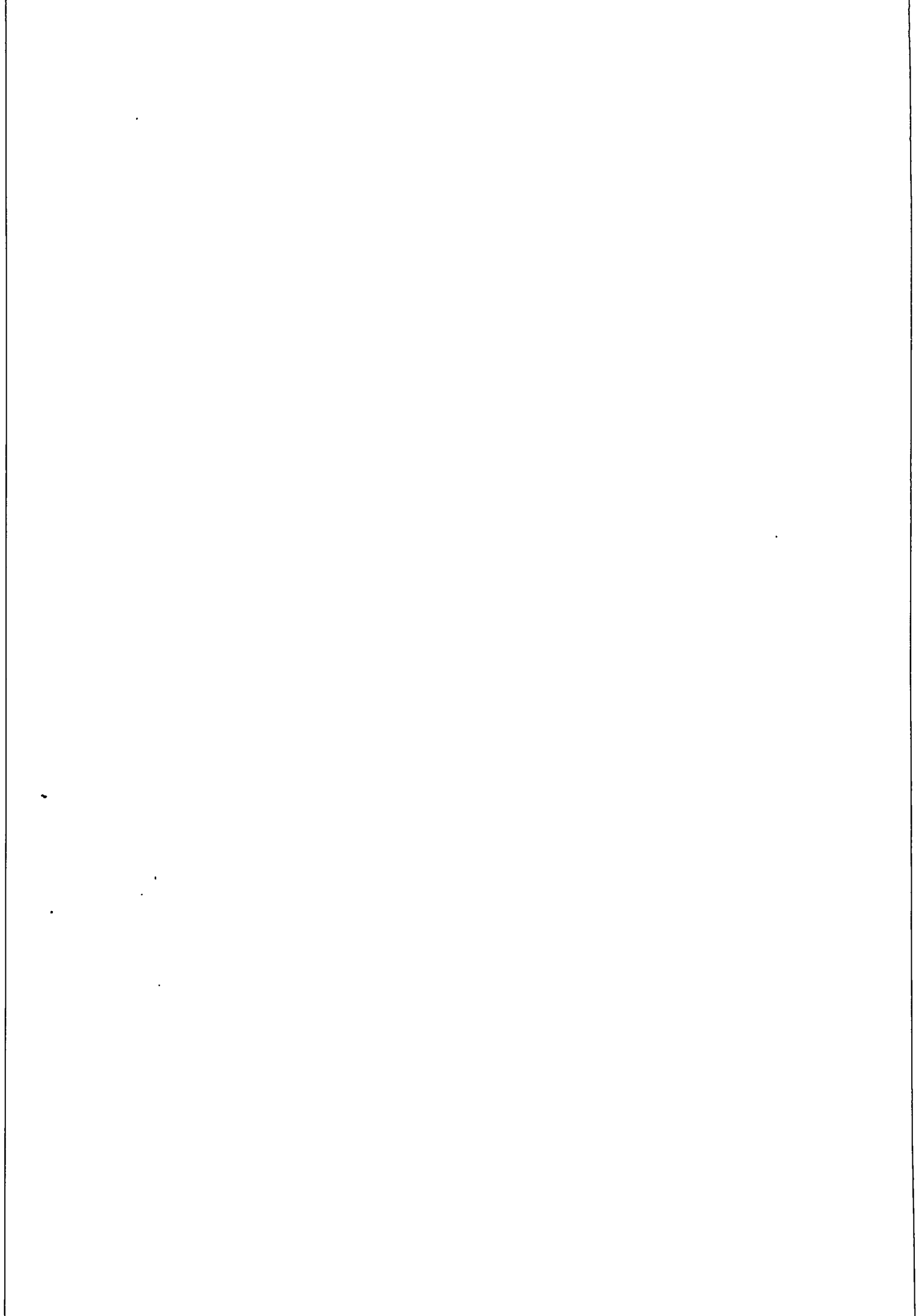
Fig. 4. Krøderen vestover fra Skinnesundet, mot Råen. Foto: Egil Mikkelsen.

arealer finner en ved Gulsvik, Noresund og Skinnes-Fyran-Glesne, d.v.s. i begge ender og ved den trangeste innsnevringen av Krøderen. I alt er det 185 gårdsbruk med 9500 da dyrket mark ved vannet. I et smalt belte langs breddene dominerer løvskogen, høyere opp som regel furu og gran. Krøderen nyttes mye til fiske, særlig etter ørret. Sikfiske er også kjent, bl.a. er det omtalt fra Noresund på 1600-tallet (Mørch 1974:389).

Riksvei 280 og riksvei 7 følger østsiden av Krøderen. Fra Ørgenvika og nordover går jernbanen (Bergensbanen) parallelt med riksveien. Også langs en større del av vestsiden av vannet er det veier. Det er stor aktivitet knyttet til friluftsliv, sport og turisme ved Krøderen. Her finnes bl.a. 5 hoteller/pensjonater, 4 campingplasser og ca. 1000 hytter. Om sommeren er det særlig fiske, bading og båtsport Krøderen nyttes til, mens området er innfallsporten til skianleggene på Norefjell om vinteren. (NOU 1979:9).

Krøderen er tidligere regulert for kraftproduksjon. I brev av 29. august 1978 til Oldsaksamlingen har Drammen Elektrisitetsverk gitt følgende opplysninger: "Tillatelse til regulering av Krøderen ble gitt. Forening til Hallingdalsvassdragets Regulering ved Kgl. res. av 26. juni 1964. Det ble gitt tillatelse til 2,6 meters oppdemning, dvs. en øvre reguleringsgrense på kote 132.95 tilsvarende + 3.51 på Krøderen vassmerke, og en nedre reguleringsgrense på kote 130,35 tilsvarende + 0,91 på Krøderen vassmerke. Reguleringen antas å ha hevet vintervasstanden i Krøderen med ca. 1,35 meter ut over den heving av vasstanden som fant sted ved reguleringene i Øvre Hallingdalselven. Naturlig flomvasstand ligger godt over kote 132.95."

ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSER OG REGISTRERINGER I VASSDRAGET

De opplysningene som gis i den foreliggende rapport bygger i det alt vesentlige på topografisk-arkeologiske registreringer som er foretatt i forbindelse med utarbeidelsen av Økonomisk Kartverk. I Krødsherad kommune ble det meste av dette arbeidet gjort i 1970, i Flå ble registreringene utført i 1970-71. Dette er de første systematiske registreringer av fornminner i kommunene.

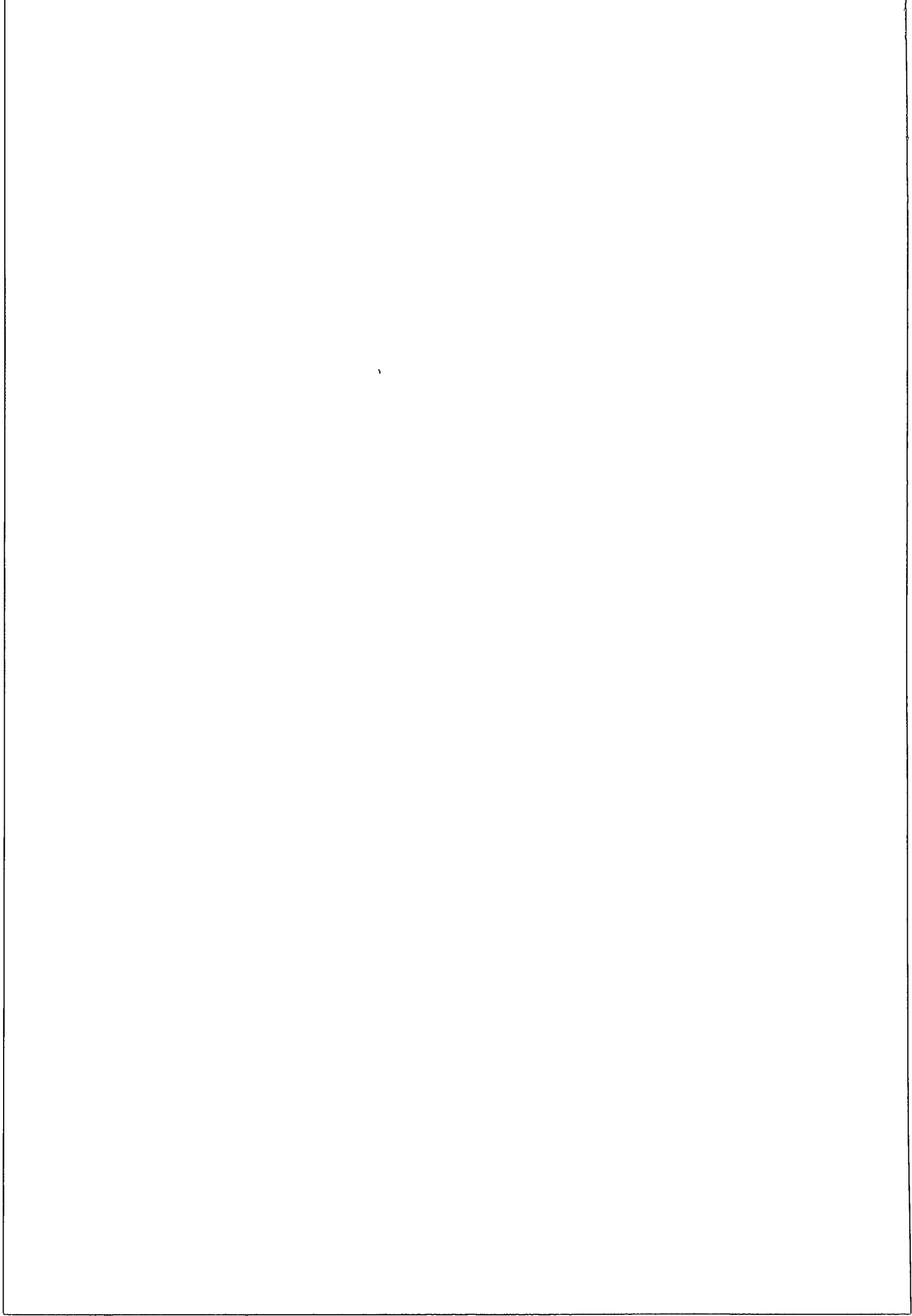
De første registreringene av fornminner i deler av Krødsherad ble imidlertid foretatt så tidlig som i 1860-årene (Ab. 1869: 126). Da var det kjent gravhauger på gårdene Nore, Bø nordre og søndre, Bjertnes og Gren søndre.

Helge Gjessing foretok utgravninger av gravhauger i Krødsherad i 1909, Jan Petersen i 1916. I 1974 undersøkte Helge Braathen to gravhauger på Nore nedre, foruten at han foretok prøvegravninger på Bø og Hamremoene. Forøvrig er det foretatt flere befaringer i vassdraget.

Opplysninger om det arkeologiske funnmaterialet (løse fornminner) er dels hentet fra registreringsrapportene for Økonomisk Kartverk, dels fra arkivene ved Universitetets Oldsaksamling.

For å supplere de data som var kjent gjennom de nevnte kilder, ble det 14.-15. august 1980 foretatt en befaring med registreringer langs Krøderen, ledet av Egil Mikkelsen. Det ble utført 4 dagsverk. Da steinalderlokaliteter erfaringsmessig blir lite systematisk registrert i forbindelse med ØK-registreringene, ble arbeidet i 1980 konsentrert omkring denne fornminnetypen. Befaringen ble foretatt dels med bil, dels med båt.

Befaring med bil: Rv. 7 og Rv. 280 langs Ø- og N-siden av Krøderen, vei langs V- og S-siden av vannet fra utløpet til Ringnes.

Befaring med båt: fra Noresund og N-over til Sundsnebbet, langs begge sider av Krøderen.

V-siden av Krøderen, fra Sundsnebbet til Gulsvik ble ikke nærmere undersøkt.

Langs store deler av Krøderen er det bratt, med fjell, ur eller tett skog ned mot vannet. Andre steder er det oppdyrkete jorder helt ned til vannet. Slike strekninger ble ikke undersøkt. En prioriterte letingen til tanger og flatere strender med sand og grus, samt flater i tilknytning til slike formasjoner. Her ble det dels lett i utvasket sone og i åpne felter, dels ble det tatt prøvestikk. 10 steder ble undersøkt på denne måten, og det ble i alt tatt 20 prøvestikk.

Følgende steder ble undersøkt:

Gulsvik, langs stranden på NV-siden av Solheimelvis utløp i Krøderen: Fine sandstrender - 4 prøvestikk. Tykt trekull-lag påvist i ett stikk. Lite slaggstykke ved elveutløpet.

Gulsvik - Sørbygdi - undersøkt i utvasket strandsone på to steder.

Ståloddeberget, tange ut i Krøderen. Undersøkt og tatt 2 prøvestikk på flater på den sørlige delen.

Veikåker kapell, liten tange ut i vannet, strand med sand og grus, hvor det ble lett etter kulturspor.

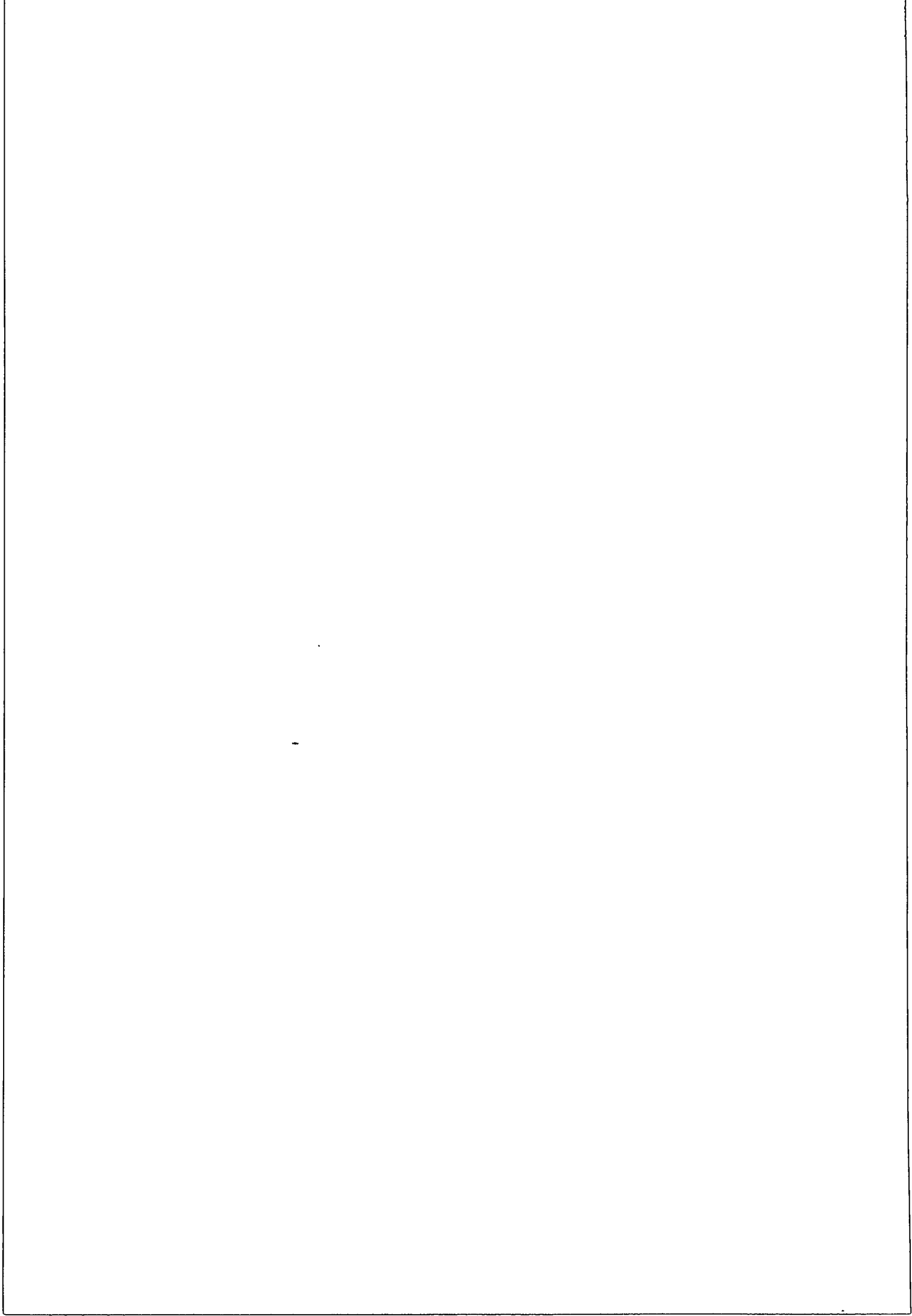
Moviken, sørvendt sandstrand med flater innenfor, bekkutløp. Det ble lett i stranden. På flaten innenfor ble det tatt 2 prøvestikk.

Storesand, tange med stor sørvendt sandstrand, med flater innenfor. Det ble lett i sandstranden og tatt 2 prøvestikk på flatene.

Solstad-Noresund, strand med sand, grus og stein. Lett langs en lengre strekning.

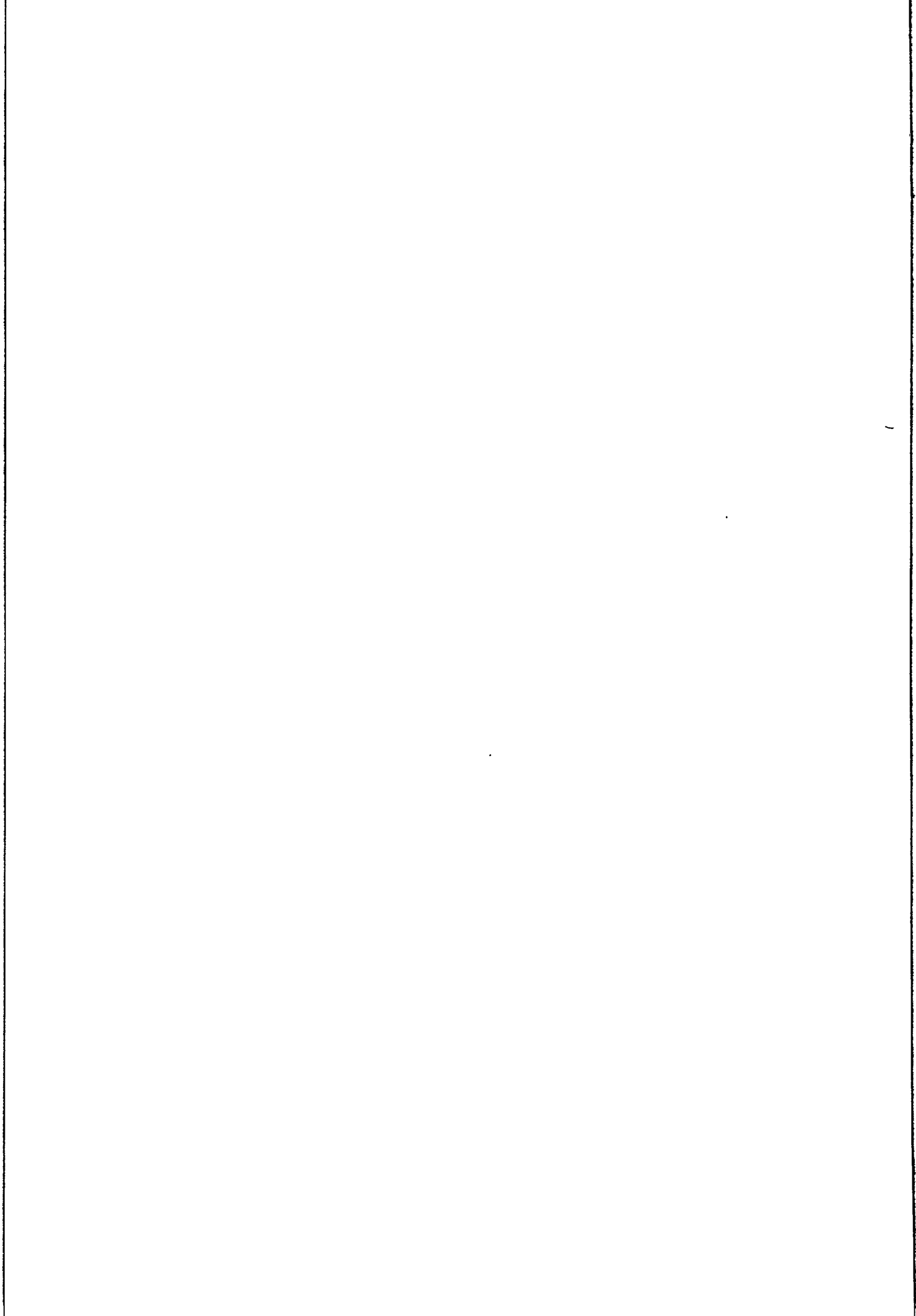
Noresund, tange på NV-siden av sundet, med stor strand med sand og grus. Lett her og på flater innenfor hvor det ble tatt 3 prøvestikk.

Vest for Slevika, tange, fjell med flate partier med sand i undergrunnen. Tatt 5 prøvestikk her.

Skinnesmoen, halvøy på SV-siden av Skinnesundet, med stor sandstrand på N-siden. Her ble det lett og tatt 2 prøvestikk på en flate i NØ. I 2 prøvestikk der veien slutter ved Skinnesundet ble det funnet et fragment av en krittpipe og et porselensstykke.

Med unntak av prøvestikk ved Gulsvik (trekull) og de sistnevnte ved Skinnesmoen, ga prøvestikkingen og registreringene i strandsonen av Krøderen negative resultater. Det lille som ble funnet er enten udatert eller av så sen dato at det ikke er registrert i foreliggende rapport. Det eneste som ble registrert i 1980 utenom stredene langs Krøderen, var et område med gammel dyrket mark ved Gulsvik (reg.nr. 7).

KULTURMINNER

INNLEDNING

Lov om kulturminner av 9. juni 1978 (som nylig har avløst Lov om fornminne av 29. juni 1951) danner utgangspunktet for hva som i denne rapporten er datagrunnlaget for den arkeologiske siden av kulturverninteressene ved Krøderen. De kulturminnene som etter Lovens §4 defineres som fredede faste fornminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er tatt med her. Det samme er løse fornminner (oldsaker) fra de samme tidsrom, se §12. I noen tilfelle er usikre fornminner (f.eks. mulige gravhauger eller -røyser) og kulturminner med uviss alder (f.eks. områder med rydningsrøyser) også tatt med i registreringene. Skriftlige kilder fra middelalderen er også i noen grad utnyttet.

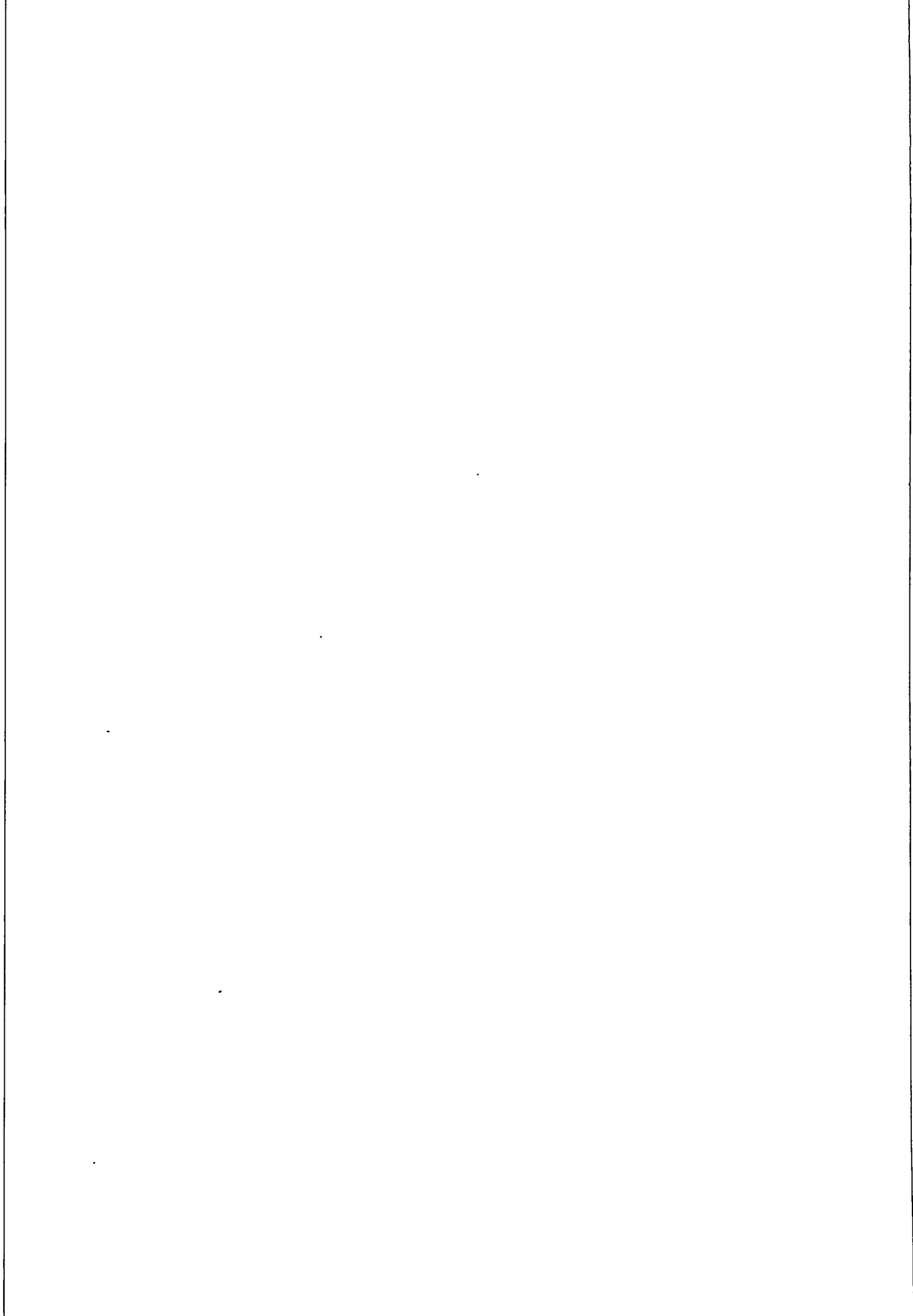
De registrerte kulturminnene er nærmere stedfestet ved hjelp av kartkoordinater (UTM-systemet) på kart i målestokk 1:50.000, (M711-serien). I tillegg er disse tegnet inn på flyfoto som finnes ved Universitetets Oldsaksamling. Alle sikre fornminner er dessuten avmerket med "R" på kartblad i det Økonomiske Karverk. Kulturminnene og deres lokalisering etc. er nøye beskrevet i innberetningene fra de topografisk-arkeologiske registreringene i Flå og Krødsherad (untak: reg.nr. 7). I denne rapporten er beskrivelsene derfor gjennomgående svært knappe.

Beskrivelsen av kulturminnene følger i størst mulig grad Krøderens bredder fra nord mot sør. Det er registrert kulturminner på kartbladene 1715IV Flå, 1715I Strømsåttbygda og 1715II Krøderen.

REGISTRERTE KULTURMINNER

Nes:

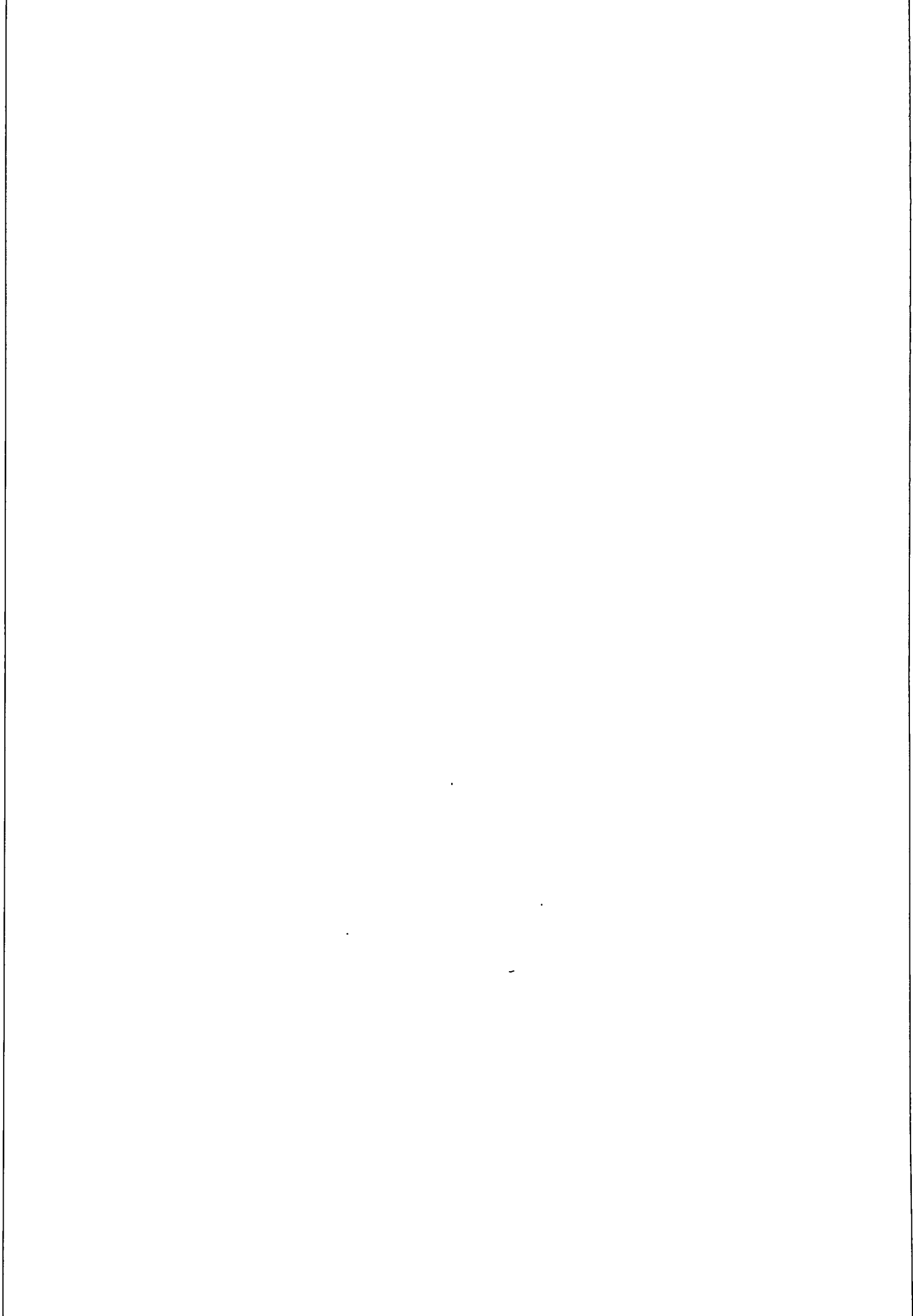
Reg.nr. 1. Gulsvik søndre (29/5, 14) 1715IV.UTM:315950
Kapelltomt (kirketuft). En haug hvor det ifølge tradisjonen har stått et kapell, trolig en middelaldersk trekirke. Steiner og mange små hauger er nå pløyd vekk oppe på haugen. Rv. 7 har skåret seg inn i haugen på N-siden. En stein med innhugde

figurer (oppbevares på Gulsvik nordre) stammer muligens fra Kapellhaugen.

Litteratur: O. Rygh 1909:80.

- Reg.nr. 2. Ganderud lille av Gulsvik s. (29/4) 1715IV.UTM:311944
Mulig gravhaug, diam. 5-6 m. Kan også være natur-
dannelse.
- Reg.nr. 3. Seterstøen av Gulsvik mellom (28/17) 1715IV.UTM:315939
Jernøks (i privat eie), funnet på dyrket mark.
- Reg.nr. 4. Gulsvik (27-29/)
C 18948: Skafthulløks av bergart fra yngre steinalder/
bronsealder.
- Reg.nr. 5. Gulsvik (27-29/)
C 8072: Pilespiss av jern fra middelalder.
- Reg.nr. 6. Solheim (7/) 1715I. UTM:ca.950340
C 27225: Skiveskraper av flint.
- Reg.nr. 7. Gulsvik 1715I. UTM:337941
Område med gammel dyrket mark. Mellom Rv. 7 (den
gamle delen) og Krøderen, på Ø-siden av Solheimselvi
er det en rygg med relativt plan overflate. Her er
det større og mindre tidligere oppdyrkete flater,
med rydningsrøyser og voller av stein langs sidene
(overgrodde). Ned til Krøderen og elva er det
bratte skråninger. Ved prøvestikking innenfor de
dyrkete områdene ble det påvist små trekullbiter.
Alderen på dyrkingsområdet er vanskelig å anslå.
I dag er det gravd noen store groper på området.
- Reg.nr. 8. Mebøen (4/) 1715I. UTM:35?92?
Rangle av jern, fra vikingtid. Oppbevares på
Hallingdalsmuseet.
- Reg.nr. 9. Sønsteby nordre (3/3) 1715I. UTM:361919
Øks, antagelig av bronse (i privat eie), funnet i
1920-årene under harving.

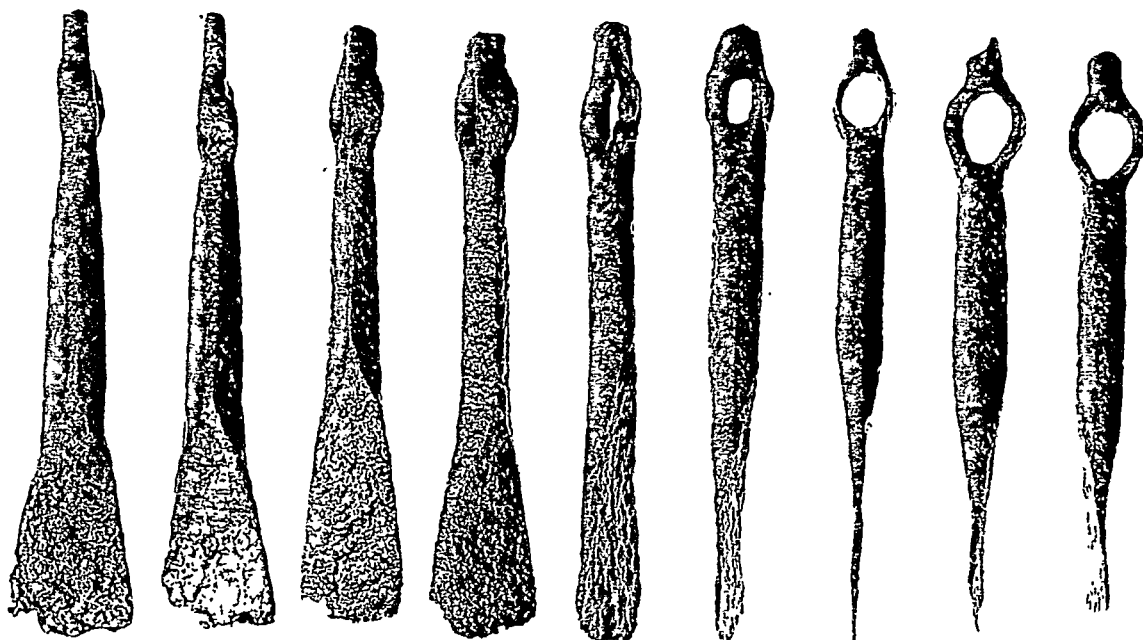
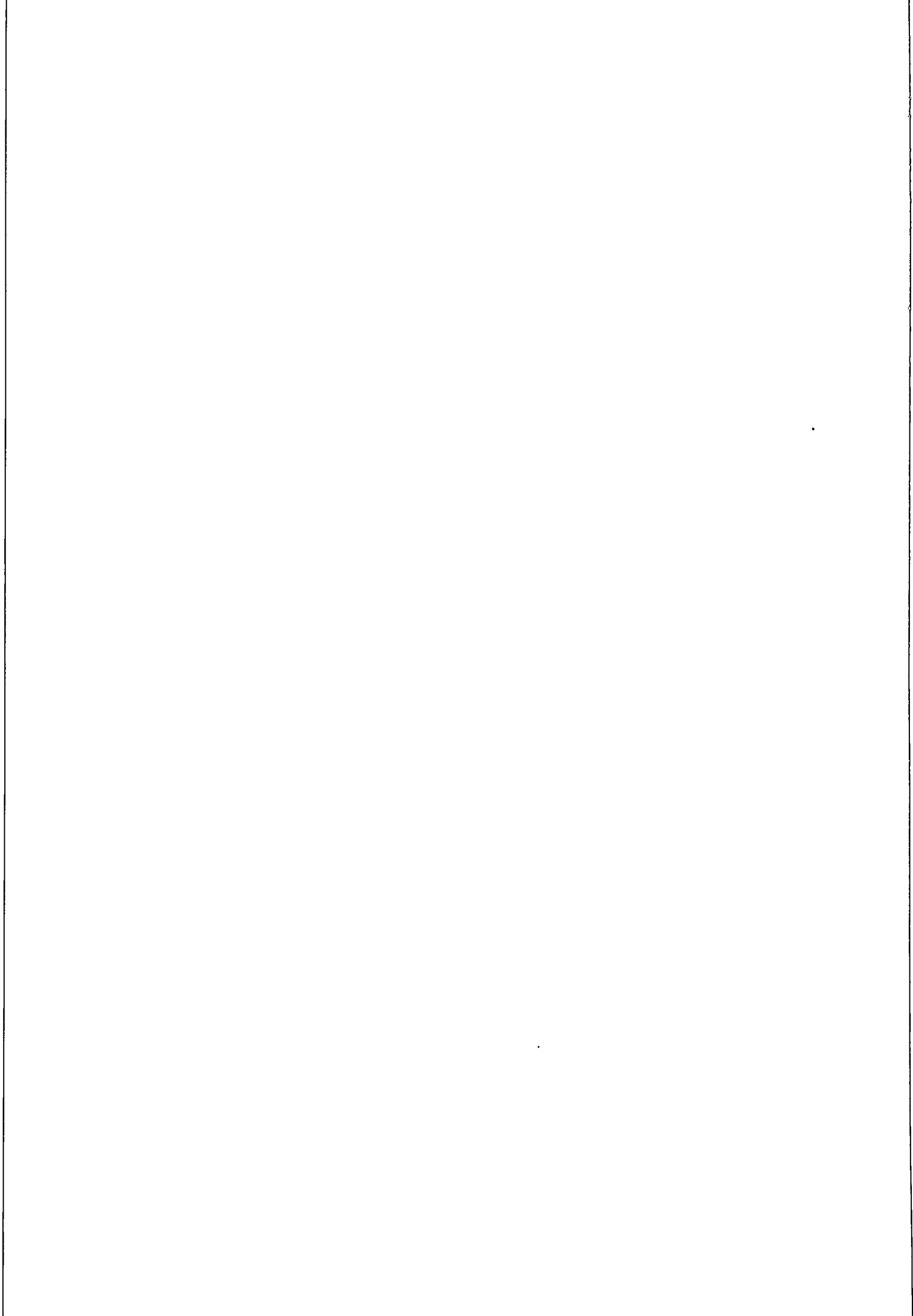

Fig. 5. Jernbarrer (bleggøks), trolig fra vikingtid, funnet på Veikåker, Krødsherad (reg.nr. 15a, C 32244). Funnet er et depot, nedlagt som råvarelager for handel eller senere anvendelse på gården. Foto: Oldsaksamlingen.

Reg.nr. 10. Sønsteby nordre (3/3) 1715I. UTM:361919
Mulig gravhaug, diam. 22 m. Kan også være natur-
dannelse.

Reg.nr. 11. Haugen av Sønsteby (3/49) 1715I. UTM:359911
Mulig jernvinneplass (?) påtruffet under grøfting
ca. 1920 og 1965. Innenfor et område 25x50 m var
det hard, svart, brent masse, kanskje blanding av
kull og slagg under 0,5 m myrlendt jord.

Reg.nr. 12. Veteren (31/2) 1715I. UTM:338906
Gravrøys, rund, diam. ca. 4 m, høyde ca. 0,4 m.
Røysa ligger på et lite nes ut i Krøderen.

Krødsherad:

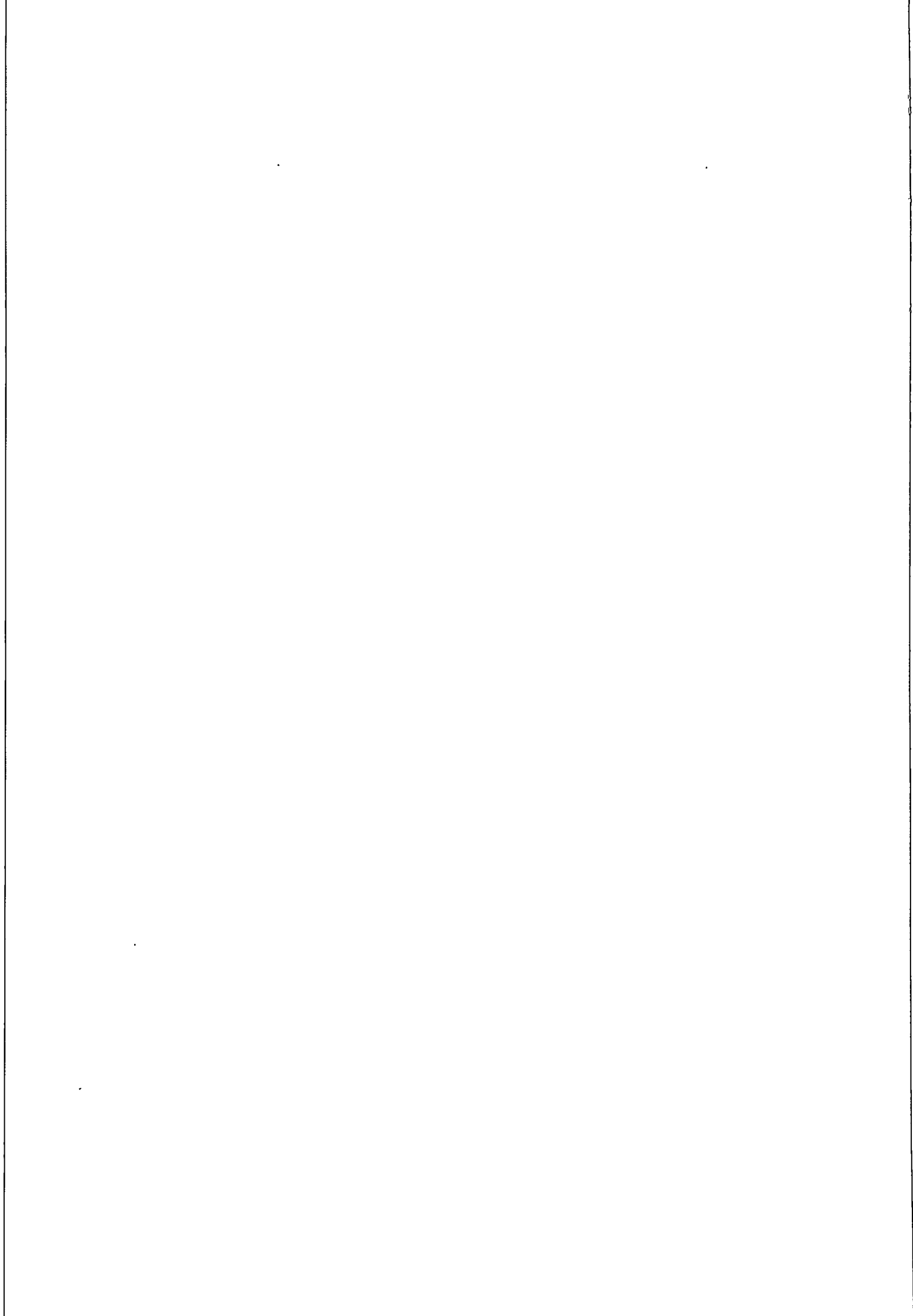
Reg.nr. 13. Ørgenvika nordre (214/1) 1715I. UTM:383838
Felt med rydningsrøys, i skogsbeite i SV-helling,
125 m NNØ for gården. Området er ca. 45x50 m, og her
er det 8-10 røys med diam. 2-4 m og flere mindre
røys.

Reg.nr. 14. Stavenes av Veikåker (219/9) 1715I. UTM:369800
Gravrøys, kvadratisk, ca. 3x3 m, høyde 0,5 m. Røysa
ligger på en fjellknatt i skogsterreng. Det skal være
ytterligere 2 gravrøys på gården.

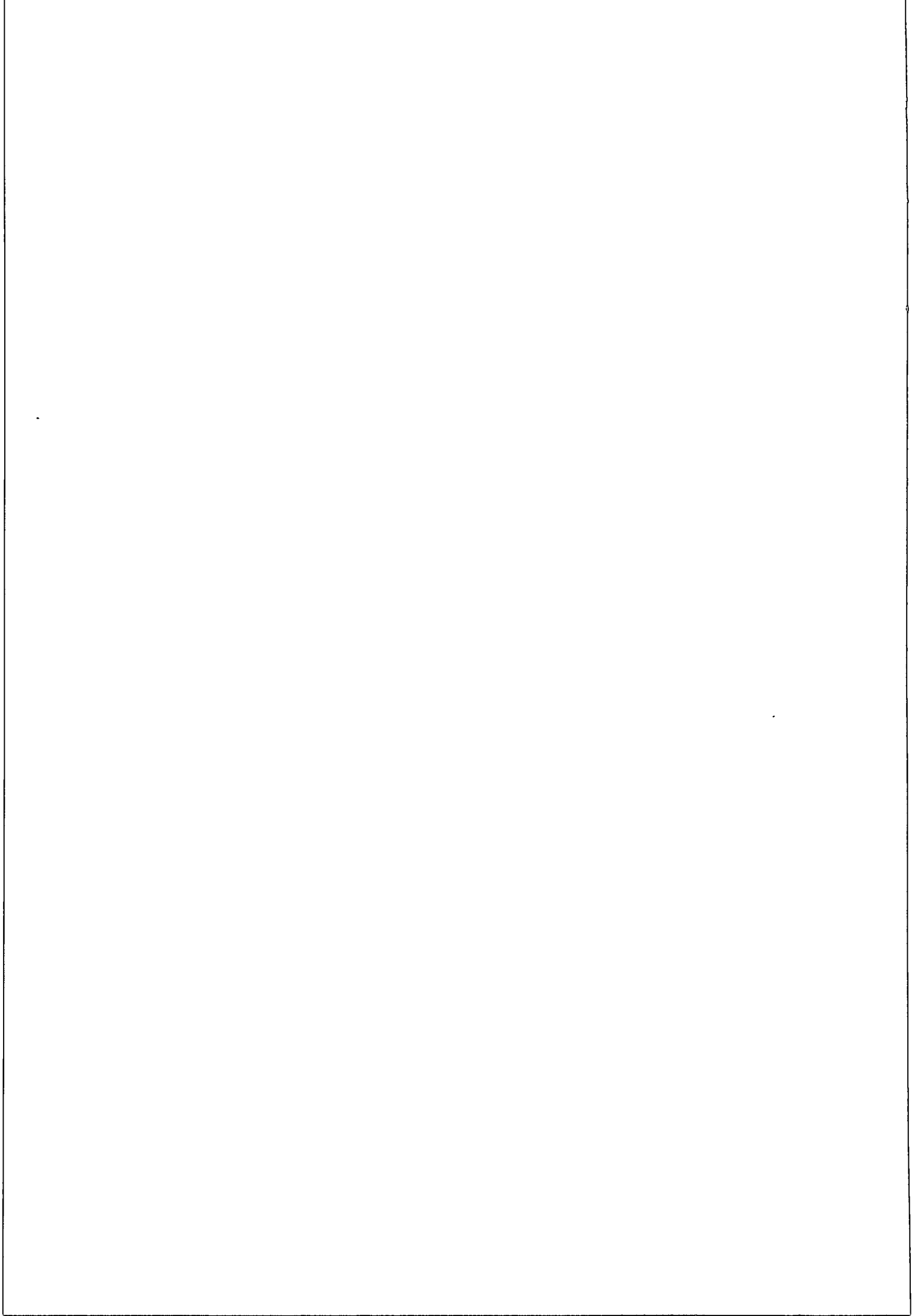
Reg.nr. 15. Veikåker (219/1) 1715I. UTM:362798
a) C 32244:11 jernbarrer, trolig fra vikingtid,
funnet ca. 0,7 m dypt ved anlegg av ny vei.
b) C 3985: Plogjern.

Reg.nr. 16. Veikåker (219/1) 1715I. UTM:359797
Gravhaug, rund diam. 11 m, på dyrket mark som
heller ned mot Krøderen.

Reg.nr. 17. Gåran (220/7) 1715II. UTM:353771
Fragm. av flatehugget flintdolk fra yngre steinalder.
Funnet ved steinbryting i 1960 på en liten forhøyning
i dyrket mark.

- Reg.nr. 18. Ørpen nordre (221/1,2,9) 1715II.UTM:352765
Verperøys (kast), bestående av enkelte store steiner og en del kvist, diam. 3 m, h. 0,5 m. Ligger på skogkledd kolle. Røysa ligger ved den gamle ferdselsveien mellom Ørpengrenda og Redalen. Skikken med å kaste pinner på kastet har her vært levende helt opp til våre dager. Det er knyttet en tradisjon til varpet som går tilbake til begynnelsen av 1700-tallet. Litteratur: A. Mørch 1974:534, 635.
- Reg.nr. 19. Ørpen søndre (222/4,5) 1715II.UTM:350765
a) C 27344: Enegett sverd av jern, fra merovingertid. Funnet under pløying i 1943, ca. 30 cm dypt, under flat mark. Brannrester over et område på ca. 2 m i diam.
b) C 29828 a-e: Øks av jern m.m., fra vikingtid. Funnet omtrent samme sted som foregående, under pløying i 1959.
- Reg.nr. 20. Ørpen søndre (222/4,5) 1715II.UTM:352764
a) C 28632: Skafthulløks av stein, fra yngre steinalder.
b) C 28798 a-d: Diverse mindre jernsaker, fra yngre jernalder. Funnet like ved hverandre, på dyrket mark i 1953.
- Reg.nr. 21. Ørpen søndre (222/4,5) 1715II.UTM:351763
a) C 21384 a-g: Gravfunn fra merovingertid, med enegett sverd, ljåblad, sigd, celt, øks, munnbitt og jernlenke.
b) C 28798 a-d: Gravfunn fra yngre jernalder, med pilespiss, krok og 2 bisset av jern. Funnet 70-80 m fra hverandre.
- Reg.nr. 22. Ørpen søndre ("Munkebakke"), 1715II.UTM:349761
(222/4,5)
C 27044: Spydspiss av jern, fra vikingtid. Funnet ute i Krøderen, 3 m fra land. Dyrket mark vaskes her ut i vannet, trolig p.g.a. reguleringen.

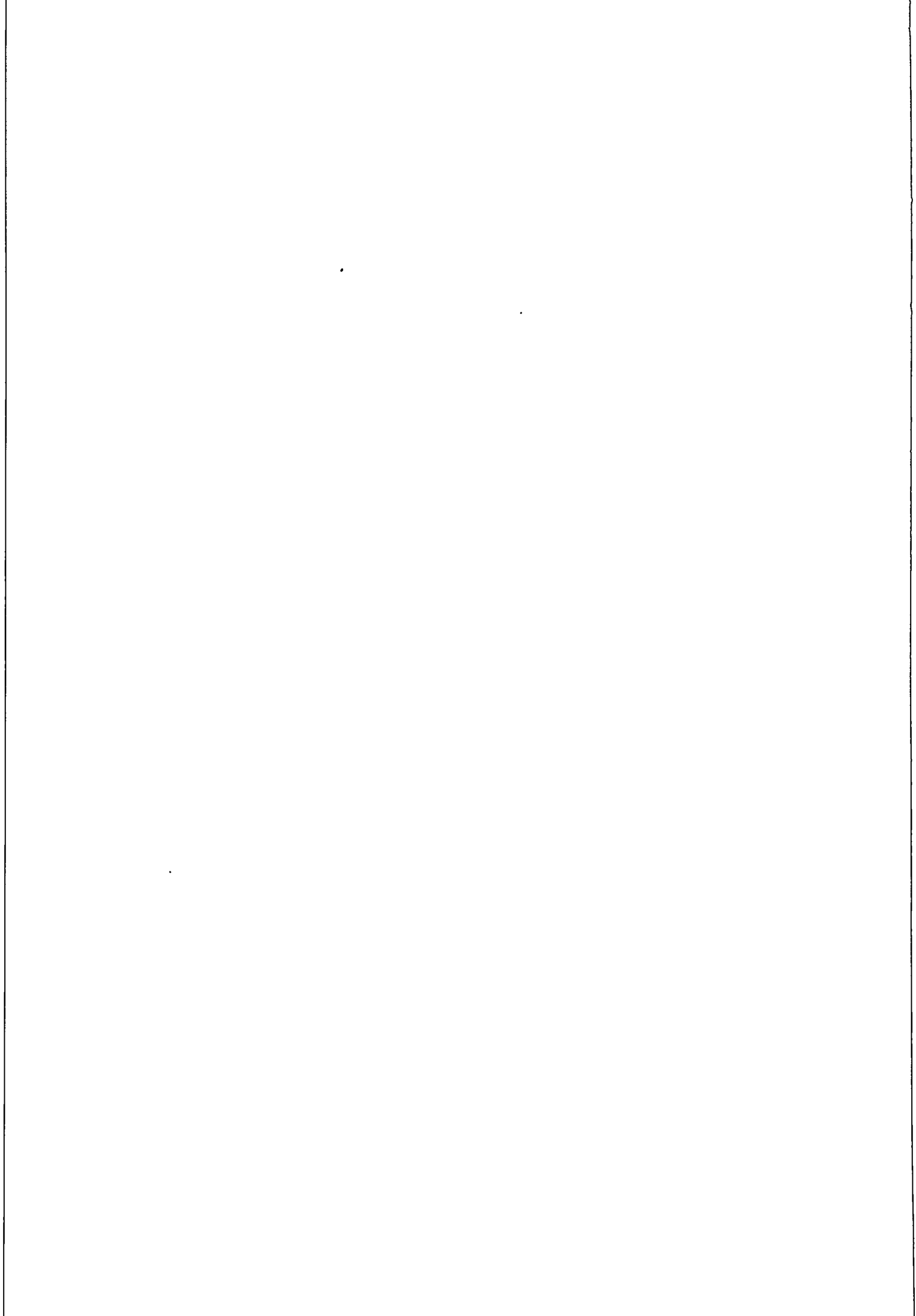
- Reg.nr. 23. Vinna nordre av Ørpen s. (222/3) 1715II.UTM:350760
Rester av utpløyd gravhaug. På gården er det også funnet:
C 3986: Vevskje av jern, fra yngre jernalder.
C 3987: Pålstav av jern, fra yngre jernalder.
En jernkjele er kommet bort. Funnene er gjort i en gravhaug.
- Reg.nr. 24. Vinna søndre av Ørpen s. (222/1) 1715II.UTM:354760
Mulig gravhaug. Kan også være naturdannelse.
- Reg.nr. 25. Sandum søndre (209/1) 1715II.UTM:339757
3 gravhauger, runde, steinblandete, diam. 6-7 m.
Haugen ligger på et nes ut i Krøderen, et stykke opp fra vannet.
- Reg.nr. 26. Nore nedre (208/1) 1715II.UTM:339726
C 34695 a-i: Gravfunn fra folkevandringstid, med bl. a. jernsigd og leirkarskår.
C 34696 a-d: Gravfunn fra eldre jernalder, med bl.a. leirkarskår.
Funnet i to gravhauger. Haugene frigitt i 1974, utgravd av Helge Braathen.
- Reg.nr. 27. Nore nedre (208/1) 1715II.UTM:337725
Gravhaug, rund, diam. 17 m, h. ca. 2 m, fotgrøft omkring. Haugen er godt bevart, vakker.
- Reg.nr. 28. Nore nedre (208/1,3,8) 1715II.UTM:343722
Gravfelt med 5 gravhauger (opprinnelig 7). Haugene ligger på kronen av en morenerygg, i skog, på begge sider av Norefjellsveien (de to haugene fjernet ved anlegg av denne). Haugene er runde, diam. 7-12 m, h. 0,5-1,7 m. De har en del skader.
Funn fra haug 1: C 21925 a-c, gravfunn fra eldre jernalder, med remspenne av jern, fragm. av jernspiker, brente bein og trekull.
Fra fjernet haug (5): C 21924 a-b, gravfunn fra eldre jernalder, med noen leirkarskår, brente bein og trekull.
Litteratur: Ab. 1869:126.

Fig. 6. En av ialt 3 gravhauger på Sandum søndre (reg.nr. 25). Foto: Egil Mikkelsen.

Fig. 7. "Den gamle mester", en gammel fredet eik på Bjertnes/Krødsherad prestegård, står oppe på en gravhaug, mens en annen mulig gravhaug ligger like til venstre for treet (reg.nr. 37). Foto: Elizabeth Skjelsvik.

- Reg.nr. 29. Nore øvre (207/1) 1715II.UTM:337721
a) C32657: Tveegget sverd av jern.
b) Privat eie: Pilespiss av jern, funnet i en grav-
haug, 60-80 m fra foregående.
- Reg.nr. 30. Nore øvre (207/1) 1715II.UTM:337721
Område med rydningsrøyser og steingard, minst 20-30
røyser. Husmannsplassen Smedsrud har tidligere
ligget her.
- Reg.nr. 31. Bø nordre (206/2) 1715II.UTM:336719
Gravhaug, rund, diam. 5-6 m, h. 0,5-0,7 m.
- Reg.nr. 32. Bø søndre (206/1) 1715II.UTM:334718
Gravhaug, diam. 8-9 m, h. 1,3 m. Tidligere funn på
gården:
C 7541-47: Gravfunn fra vikingtid, med 7 sølvmynter,
2 ovale bronsespenner, nøkkel, nål av
sølv og 32 glassperler.
C 8330-36: Gravfunn fra yngre jernalder, med bl.a.
enegget sverd, 6 pilespisser, sigd, 2
kniver, ildstål og bryne. En øks og en
rangle skal også ha tilhørt funnet.
C 8337: Gravfunn fra yngre jernalder: jernhank og
brente bein.
Opprinnelig har det vært 5 gravhauger her, i tillegg
tilden som nå er registrert. Funnene kommer fra 3
av disse.
Litteratur: Ab. 1869:126.
- Reg.nr. 33. Bjerkeseeth av Bø n. (206/10) 1715II.UTM:336717
C 20932 a-d: Gravfunn fra yngre jernalder, med en
celt av jern, fragmenter av en jernkjele, 3 bein-
stykker og 11 slaggstykker. Funnet i en nå utplanert
gravhaug.
Litteratur: Ab. 1869:126.
- Reg.nr. 34. Bjørnerud av Bjøre n. (197/2) 1715II.UTM:343699
C 14559: Økseblad av jern, fra yngre jernalder.
Funnet ved pløying på den tidligere husmannsplassen
Bjørebråten.
- Reg.nr. 35. Bjøre søndre (197/1) 1715II.UTM:350691
a) 2 gravhauger, runde, med fotgrøfter, diam. 9 og

12 m, h. 1,5-1,6 m. Godt bevart. Haugene ligger ved en gammel ferdselsvei over til Sigdal.

b) C 16506: Buttnakket, prikkhugget, steinøks, fra eldre steinalder, er funnet på gården. Dessuten er det funnet en eller flere "spydspisser" her.

Reg.nr. 36. Bjertnes/Krødsherad Prestegård 1715II.UTM:358707
(187/2)

Gravhaug, rund, med spor av fotkjede, diam. 11 m, h. 1,5 m. Haugen ligger ca. 60 m NV for eika "Den gamle mester", inntil S-kanten av Rv. 7.

Reg.nr. 37. Bjertnes/Krødsherad Prestegård 1715II.UTM:359707
(187/2)

2 gravhauger, runde, diam. 10 m, h. 0,3 m. De ligger inntil den fredete eika "Den gamle mester".

Litteratur: Ab. 1869:126.

Reg.nr. 38. Bjertnes (187/1) 1715II.UTM:361707

3 hauger/røyser, trolig rester av hus og/eller rydningsrøyser fra sen tid.

Reg.nr. 39. Bjertnes søndre (187/1) 1715II.UTM:362706

C 20931 a-ff: Gravfunn fra merovingertid, med bl.a. enegget sverd, økseblad, 2 celter, 8 pilespisser, skjoldbule, 2 bisselmunnbitt, saks og sigd. Funnet i en gravhaug som ble undersøkt av H. Gjessing i 1909.

Reg.nr. 40. Bjertnes søndre (187/1) 1715II.UTM:361704

Gravfelt med 5 gravhauger, like opp for Krøderen. Haugene er runde, noen en del skadet, diam. 7-11 m, h. 0,2-1,2 m. Det skal ha vært nok en haug her som nå er utpløyd.

a) C 21926 a-p: Gravfunn fra merovingertid, med bl.a. saks, kniv, ildstål, nøkkel, stykker av skiferbryne og beinkam.

Funnet i haug 3.

b) C 21927 a-g: Gravfunn fra eldre jernalder, med bl.a. kniv, beslag, brynefragmenter og jernslagg. Funnet i haug 5.

- Reg.nr. 41. Eikeseth av Bjertnes s. (187/17) 1715II.UTM:364705
4 gravhauger, runde, diam. 5-10 m, h. 0,3-0,75 m.
En gammel vei gikk rett forbi haugene.
- Reg.nr. 42. Råen søndre (190/2) 1715II.UTM:390683
Gravhaug, runde, diam. 11 m, h. 0,7 m.
- Reg.nr. 43. Hamremoen (184/1,2) 1715II.UTM:410706
Område med rydningsrøyser og steingarder, overgrodde, av uviss alder. De ligger innenfor et område på 60 x100 m.
- Reg.nr. 44. Skinnessund av Skinnes øvre (180/20) 1715II.UTM:414690
C 24175: Del av stor skafthulløks av stein, funnet i åker som heller ned mot Krøderen, i 1924/5. På samme sted skal det da ha vært funnet "spisser av bein, beinspenner, pyntegjenstander og en beinnøkkel". Under en 3x2 m stor steinhelle ble det funnet oldsaker.
- Reg.nr. 45. Skinnessund av Skinnes øvre (180/20) 1715II.UTM:414690
"Beinspenner og malmklumper", funnet ca. 70 cm under bakkenivå, på en liten kam i åkeren som heller ned mot Krøderen.
- Reg.nr. 46. Nygård av Skinnes øvre (180/7) 1715II.UTM:418690
"Kloster". Ifølge den lokale tradisjon skal det i middelalderen ha stått et kloster på det som kalles Klosterjordet.
Kilde: O. Bjartli 1953:15.
- Reg.nr. 47. Skinnes nedre (182/1) 1715II.UTM:409683
Voller: en rund med ytre diam. 4,5 m og en buet vollrest, lengde 4 m. De er 0,7-0,8 m brede og 0,2-0,4 m høye.
- Reg.nr. 48. Skinnes mellom (181/1) 1715II.UTM:411682
Rund voll, lav, ytre diam. 3,5 m.

- Reg.nr. 49. Skinnes nedre (182/1) 1715II.UTM:416678
Gravhaug, rund, liggende på en pynt i hellingen ned mot Krøderen. Haugen måler 16 m i diam., h. 1,7-2,5 m. Det er ett stort og flere mindre kratere/skader i haugen.
- Reg.nr. 50. Skinnes øvre (180/3) 1715II.UTM:413672
Gravhaug, rund, diam. 5 m, h. 0,9-1,4 m.
- Reg.nr. 51. Fyran nordre (179/2) 1715II.UTM:412663
Gravhaug, rund, diam. 14 m, h. 0,7-1,4 m. Haugen ligger i åker som heller slakt ned mot Krøderen, i kanten av bygdeveien. To andre gravhauger som har ligget på gården, er nå slettet.
- Reg.nr. 52. Fyran søndre (179/1,2) 1715II.UTM:412660
Gravhaug, utpløyd, tegner seg som en svak forhøyning i åkeren, diam. 10-14 m.
C 21928: Gravfunn fra yngre jernalder, med sverd av jern, vevskje av jern og jernnøkkel. Funnet er trolig gjort i den registrerte haugen.
- Reg.nr. 53. Fyran søndre (179/1) 1715II.UTM:412658
Spydspiss av jern, fra jernalder. Lengde 26 cm.
Spissen oppbevares på gården.
- Reg.nr. 54. Glesne øvre (176/4) 1715II.UTM:412652
Kvernstein med hull i midten. Den måler 47 cm i diam., tykkelse 6 cm, hulldiam. 6 cm. Funnet ute på åkeren under pløying.
- Reg.nr. 55. Tangen av Glesne øvre (176/7) 1715II.UTM:436654
C 27296: Del av skafthulløks av stein.
- Reg.nr. 56. Glesne (176/1) 1715II.UTM:436654
C 20676 a-b: a) Prikkhugget trinnøks, skadet, fra eldre steinalder.
b) Stykke av slipehelle av sandstein.

Trolig funnet på den tidligere husmannsplassen
Hølen.

C 20677: Skafthulløks av stein. Trolig funnet på
"Skogstad".

Funnene under reg.nr. 55-56 er gjort på neset på
vestsiden av Snarumselvas utløp av Krøderen.

Tillegg, oldsaker - funnsted ikke nærmere påvist ved registreringer.

Buøen (31/), Flå

C 19300: Tykknakket flintøks fra yngre steinalder (stridsøkskultur eller sen-neolitisk tid).

C 19301: Tynnbladet flintøks fra yngre steinalder (trolig fra sen-neolitisk tid).

Begge øksene er funnet i en rydningsrøys.

Fyran (179/), Krødsherad

C 6839: Tykknakket steinøks fra yngre steinalder (trolig stridsøkskultur).

C 7068: Do., mindre.

Glesne (176-7/), Krødsherad

C 8564: Tykknakket steinøks fra yngre steinalder (trolig stridsøkskultur).

C 8563: Beltestein av kvartsitt fra eldre jernalder.

Stavnesodden (219/9), Krødsherad

C 4670: Flintflekke.

C 5364: Do.

C 4671-74: Gravfunn fra yngre jernalder, med bl.a. spydspiss av jern, plogjern, pålstav og fragmenter av forskjellige andre jernsaker.

Stavenes (219/9), Krødsherad

C 20438: Økseblad av jern.

Ørpen (221-2/), Krødsherad

C 4675: Økseblad av jern fra yngre jernalder.

C 4676: Stykke av sverd hjalt. Dessuten en del bortkomne jernsaker.

C 21963: Pilespiss av jern, fra yngre jernalder.

KULTURHISTORISKE VERNEVERDIER I VASSDRAGET

INNLEDNING

Kulturminnene ved Krøderen representerer i første rekke forskningsmessig - arkeologiske og lokalhistoriske verneinteresser. De skal tjene til å belyse så vel større kulturhistoriske problemer som lokale bosetningshistoriske forhold. Kulturminnene kan betraktes som det framtidige datapotensiale som en skal kunne oppsøke med nye problemstillinger, dataljregistrere, måle opp, ta prøver fra og foreta utgravninger av. Sjeldne kulturminnetyper kan ha stor verneverdi, men vel så ofte er det mangfoldet, bevaringsgraden og minnenes sammenheng med kulturlandskapet som er viktig.

Kulturminnenes allmenne og pedagogiske verdier kan omfatte en rekke former for bruk: faglig ekskursjonsmål, bruk innenfor lokalhistorien av skoleklasser, foreninger, historielag o.s.v. og i sammenheng med rekreasjon og turisme. Forutsetninger er at de er rimelig godt bevart og at de ligger relativt lett tilgjengelig. Kulturminner som ligger i et lite endret kulturlandskap representerer spesielle verdier, også av estetisk og opplevelsesmessig art.

Fordi denne rapporten gjelder spørsmålet om vern av vassdrag mot ytterligere kraftutbygging, vil en måtte legge vekt på hvilken tilknytning kulturminnene har til elver og vann.

NOEN KULTURHISTORISKE PROBLEMMOMRÅDER KNYTTET TIL VASSDRAGET

Steinalder

To steder ved Krøderen er det gjort funn som kan dateres til *eldre steinalder* eller "jegersteinalderen", ca. 4-5000 f.Kr. Det ene stedet er på Bjøre søndre (reg.nr. 35b) hvor det er funnet en buttnakket, prikkhugget steinøks. Her skal det også være gjort andre funn. Det andre stedet er på Glesne, på tangen ved utløpet av Krøderen, der denne renner ut i Snarumselva (reg. nr. 56). Her er det funnet en skadet prikkhugget trinnøks av stein og et stykke av en slipehelle av sandstein. På dette stedet har det trolig ligget en boplass, meget gunstig plassert i forhold til vannet og elva. Funnene kan knyttes til den såkalte "Nøstvetkulturen". Det er nå tettbebyggelse ved Glesne (Krøderen) og trolig ingen spor igjen av boplassen der.

Det ville være å vente at en skulle finne spor etter jegere fra eldre steinalder ved et så stort vann som Krøderen. Når vi ved registreringen i 1980 ikke fant slike spor, kan det skyldes at registreringen ikke var omfattende nok, men det kan også være at naturlig flom og senere regulering av vannet har vasket ut og fjernet slike kulturspor. To flintflekker funnet på Stavnesodden ved Veikåker (som kan dateres til steinalder generelt) og en skraper av flint, funnet på Solheim, viser at antallet steinalderboplasser og aktiviteten i steinalder har vært større enn det våre kjente data gir inntrykk av. Intensive registreringer ved lav vannstand er nødvendig for å finne eventuelt flere steinalderboplasser langs Krøderen, boplasser med tilknytning til fangst og fiske.

Fra *ynge steinalder* eller "bondesteinalderen" (ca. 3700-1800 f.Kr.) er det gjort flere oldsaksfunn ved Krøderen. På Buøyna er det funnet en tykknakket og en tynnbladet flintøks. Fra Fyran kommer to tykknakkete steinøkser, og samme økseform er også funnet på Glesne. De fleste av disse øksene må regnes til "stridsøksfasen" (ca. 2800-2400 f.Kr.), men noen kan også skrive seg fra sen-neolitisk tid. Mest sannsynlig er det at disse funnene har vært knyttet til folk som har hatt jordbruk (husdyrhold/kordyrking)

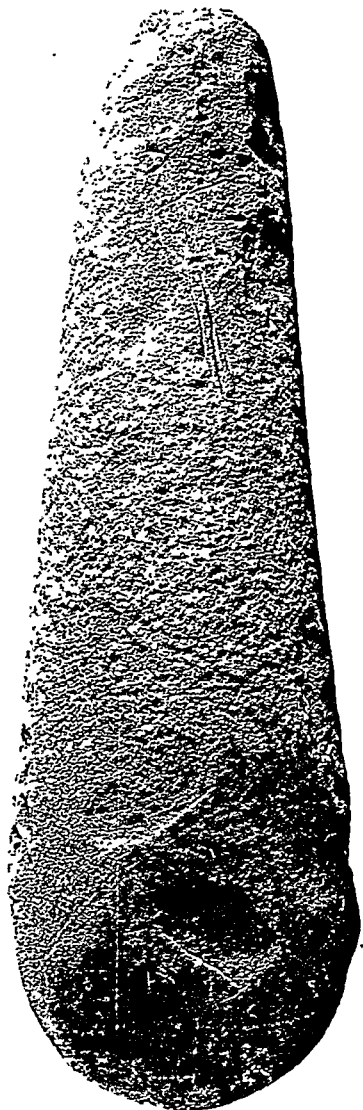

Fig. 8. Steinøks (buttnakket, prikkhugget) fra eldre steinalder, funnet på gården Bjøre søndre (reg.nr. 35b, C 16506). Det kan ha vært en fangstboplass her i steinalderen.
Foto: Ove Holst, Oldsaksamlingen.

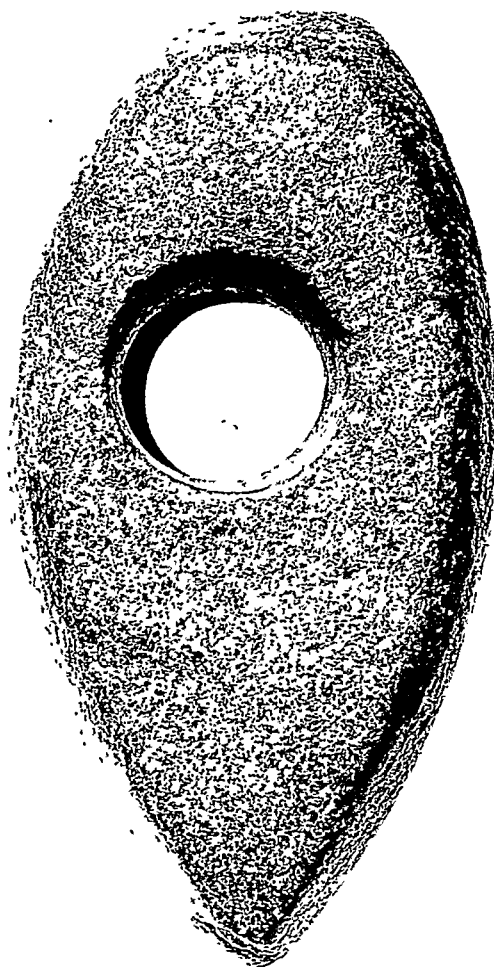

Fig. 9. Skafthulløks av stein, fra yngre steinalder eller eldre bronsealder. Den er funnet på Ørpen i Krødsherad (reg.nr. 20a, C 28632). Øksa har vært bruk til rydding av skogen for å skaffe nye beiter og åkre.
Foto: Ove Holst, Oldsaksamlingen.

som næringsvei, men som samtidig trolig har drevet fiske og jakt.

En annen gruppe steinøkser, som har vært i bruk i siste delen av *yngre steinalder* (sen-neolitisk tid) og *bronsealder* er de såkalte enkle skafthulløksene. De er knyttet til en betydelig ekspansjonsfase for jordbruket i Norge, hvor bl.a. korndyrkingen får større betydning enn tidligere. Skafthulløksene ble brukt til felling av skogen og rydding av nytt jordbruksland. Ved Krøderen er det funnet 5 slike økser, noen av dem sterkt skadet ved bruk:

Reg.nr. 4, Gulsvik

Reg.nr. 20a, Ørpen s.

Reg.nr. 44, Skinnesund av Skinnes ø.

Reg.nr. 55, Tangen av Glesne ø.

Reg.nr. 56, Glesne

Funnene er gjort på noen av de beste og mest sentrale gårdene ved Krøderen. Del av en flintdolk fra samme tid som skafthulløksene er funnet på Gåran (reg.nr. 17). Metallgjenstander fra bronsealderen er ikke kjent ved Krøderen. Det tyder på at den økonomiske og sosiale organisasjonen her var anderledes enn det vi regner med i de mest sentrale områder av landet. Ringerike er det nærmeste slike sentralområde til Krøderen. For å kunne si noe mer om karakteren av jordbruket og endringer i dette i stein- og bronsealder, og for så vidt også i senere perioder, trengs det pollanalytiske undersøkelser. Slike er ikke utført ved Krøderen hittil.

Funnene fra yngre steinalder og bronsealder ved Krøderen kan dels skrive seg fra graver, dels fra boplasser. Det er svært vanskelig å erkjenne disse fornminnetypene fordi de gjerne har ligget i områder som senere har vært dyrket gjennom århundrer. Konstruksjonsspor og mindre gjenstander er enten vanskelig å finne, eller de er dyrket bort.

Ved siden av jordbruk har folk ved Krøderen i disse periodene også drevet jakt. På Norefjell, fjellet på vestsiden av Krøderen, er det funnet odden av en flintdolk fra slutten av yngre steinalder (C 7736). På Høgevarde, rett opp for gården Ringnes, er det kjent dyregraver (Mørch 1974:459), men om disse er så gamle

er heller tvilsomt. I alle fall må en kunne anta at folk drev reinsdyrjakt på Norefjell allerede i steinalder. Fiske i Krøderen må også den gangen ha vært en viktig ressurs.

En har foreløpig ingen sikre spor etter bosetning ved Krøderen i de første 5-800 år av *jernalderen*. Det skyldes trolig at arkeologiske funn og kulturspor fra denne tiden er vanskelige å erkjenne, bl.a. var begravelsesformer og utstyr nedlagt i gravene svært enkelt. Dette er trekk som går igjen i største delen av landet. Å komme på sporet av bosetning og annen aktivitet innenfor dette tidsrommet er derfor en viktig forskningsoppgave i landssammenheng. Manglende kulturspor fra jernalderens første århundrer ved Krøderen kan altså ikke tolkes dit hen at det ikke bodde folk her da.

Fra et stykke ut i eldre jernalder, og i alle fall fra 4-500-tallet e.Kr., *folkevandringstid*, dukker igjen funnene fram fra mørket. Selv om gravfunnene foreløpig utgjør vårt eneste arkeologiske kildemateriale og gravene er nokså sparsomt utstyrt, var det nå skikken å bygge haug over gravene. Det har gjort at gravene oftere er bevart og at det er synlige spor over jorda. Ved Krøderen er det nå kjent 5 gravfunn og ett løsfunn fra eldre jernalder. Fire av gravfunnene kommer fra gården Nore nedre, det femte fra Bjertnes (reg.nr. 26, 28, 40b). På Glesne er det funnet en beltestein av kvartsitt fra samme tid (C8563). Gravskikken ved Krøderen i eldre jernalder synes å ha vært at den døde ble brent. En finner ofte brente bein og trekull, leirkarskår, og jernsaker som en sigd, en remspenne og en kniv forekommer også. Så enkelt utstyr er ikke lett å oppdage, og alle de fem gravfunnene fra eldre jernalder er da også framkommet ved utgravninger av arkeologer. Særlig vidtgående kulturhistoriske slutninger er det ikke mulig å trekke av dette materialet.

Fra *ynge jernalder* (merovingertid og vikingtid), ca. 570-1050 e.Kr., er funnene ved Krøderen langt flere. Minst 14 gravfunn, ett depotfunn og 6 løsfunnene jernsaker skriver seg fra disse perioder. Flertallet av løsfunnene kommer trolig også fra graver. I tillegg kjenner vi 4 løsfunn som bare kan sies å tilhøre jernalderen generelt, eller kanskje også middelalder.

Fig. 10. Gravfelt med 5 gravhauger fra jernalderen, på Bjertnes søndre i Krødsherad (reg.nr. 40). Feltet ligger på brinken ned mot Krøderen (i bakgrunn). Funnet nedenfor er gjort i en av haugene. Foto: Elizabeth Skjelsvik.

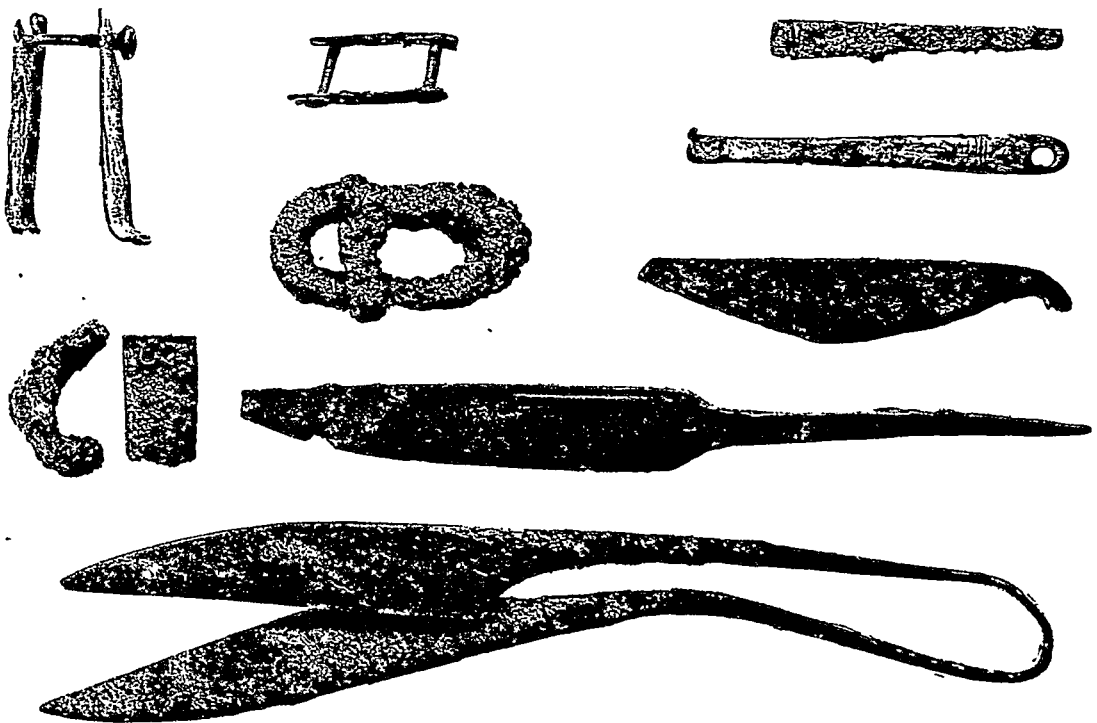

Fig. 11. Gravfunn fra merovingertid, ca. 600 e.Kr. fra en av gravhaugene ovenfor, på Bjertnes søndre (reg.nr. 40, C 21926). I funnet finner vi bl.a. saks, kniv, ildstål og forskjellig belteutstyr. Foto: Ove Holst, Oldsaksamlingen.

Minst 4 av gravfunnene kan dateres til *merovingertid* (2 fra Ørpen og 2 fra Bjertnes, reg.nr. 19a, 21a, 39, 40a). Her er det snakk om tre mannsgraver med enegget sverd av jern, to av dem inneholder bl.a. også hesteutstyr, sigd, celt. Ellers finner vi i disse funnene en ljå, øks, saks og pilespisser. Den fjerde graven er muligens en kvinnegrav (reg.nr. 40a), hvor en fant saks, kniv, ildstål og nøkkel av jern og en beinkam. Selv om branngravskikken fortsatt råder, ser vi at utstyret i gravene nå blir langt mer rikholdig. I *vikingtid* har vi det samme bildet. Minst 2 av gravfunnene, men trolig også flertallet av de 8 som bare er datert innenfor yngre jernalder generelt, skriver seg fra vikingtid. I disse funnene finner vi våpen (event. redskaper): sverd, spydspisser, økser, pilespisser, redskaper: plogjern, celter, sigder, kniver, bryner, ildstål, nøkler, vevskjeer og jernkjeler, smykker: ovale bronsespenner, sølvnål og glassperler, dessuten til hesteutstyret: bisseler. I én grav er det også funnet 7 sølvmynter (reg.nr. 32). Føyer vi til dette depotfunnet med 11 jernbarrer fra Veikåker (reg.nr. 15), blir bildet av yngre jernaldernoenlunde komplett, slik vi kjenner funnmaterialet i dag.

Gjennom funnene får vi demonstrert et svært mangesidig samfunn, selv om disse trolig bare viser oss visse skikt i et større lagdelt system. De gravlagtes posisjon i dette samfunnet markeres ved funnmengde, ved våpen (sverd, øks), smykker, rideutstyr o.s.v. Næringsveiene trer fram ved plogjern, ljå og sigd (jordbruk med husdyrhold og korndyrking) og pilespisser (jakt).

Det bildet jeg har tegnet her er gitt på grunnlag av allerede kjente funn (løse fornminner) fra gårdene omkring Krøderen. Det materialet som fortsatt er ukjent ligger i de registrerte faste fornminnene og ennå ikke oppdagete kulturspor under flat mark. Den største gruppen faste fornminner ved Krøderen er gravhaugene og -røysene; 35 av dem er fortsatt bevart, en er delvis utpløyd, mens en for 3 haugers vedkommende er usikker på om det er gravhauger eller naturdannelser. En kan med stor sannsynlighet gå ut fra at gravhaugene og -røysene tilhører jernalderen, både den eldre og yngre delen av perioden.

Navnegårder med funn og/eller gravminner fra jernalder.

Navnegård	Gravminner	Gravfunn	Løsfunn/dépotfunn
Mebøen	0	0	1
Buøyna	1	0	0
Veikåker	4	1	3
Ørpen	1	7	2
Sandum	3	0	0
Nore	6	4	2
Bø	2	4	0
Bjøre	2	0	1
Bjertnes	12	3	0
Råen	1	0	0
Skinnes	2	0	0
Fyran	2	1	1
Glesne	0	0	1

Den tabellariske oversikten ovenfor gir grunnlag for å trekke visse slutninger om hvor representative kjente funn og gravminner er for det som virkelig har eksistert omkring Krøderen i jernalder. Tilsammen 11 navnegårder har i dag bevarte gravminner. På disse 11 gårdene er det gjort jernalderfunn på 7 av dem (64%) hvorav 6 med gravfunn. På 4 gårder (36%) er det gravminner, men det er ikke kjent jernalderfunn der. Omvendt er det på 2 gårder gjort løsfunn fra jernalder, mens det ikke er kjent gravminner. Det lave antallet gårder i den siste gruppen tyder på at våre data for jernalderen sett under ett (løse og faste fornminner) er temmelig representative, kvalitativt sett. Med andre ord: De gårdene som har vært bosatt ved Krøderen i løpet av jernalderen er trolig enten representert med funn eller det finnes fortsatt gravminner på gårdene som kan dokumentere en slik bosetning. Gravminnene representerer derfor et arkeologisk-kulturhistorisk datapotensiale som dels i seg selv er en dokumentasjon for jernalderbosetning og dels, ved framtidige undersøkelser, kan nyansere, utvide og utdype det bildet vi allerede har av denne i dag. Til dette siste kan nye undersøkelser bidra til f.eks. snevrere dateringer og til å utvide vår viten om økonomiske og sosiale forhold i jern-

alderen.

Lang tids arkeologisk forskning har nemlig vist at det er en nær sammenheng mellom den enkelte gård og en gravplass. Dette er årsaken til at gravminnene kan brukes til bosetningshistoriske undersøkelser slik jeg allerede har antydnet. Ideelt sett er det imidlertid rester etter selve gården, husene og den dyrka marka som er den kvalitativt viktigste kilden til jernalderens bosetningshistorie. Dette er fornminnetyper som foreløpig er lite kjent i Øst-Norge. Ved Krøderen er det registrert 5 områder med gammel dyrket mark, med rydningsrøyser, gjerder osv. Et par steder er det også påvist voller (rester av hus?). Foreløpig kan vi imidlertid ikke datere disse minnene, og da kan de heller ikke settes inn i noen kulturhistorisk sammenheng.

Navnegårder med rydningsrøyser, gjerder o.l.:

Reg.nr. 7, Gulsvik
Reg.nr. 13, Ørgenvika
Reg.nr. 30, Nore
Reg.nr. 38, Bjertnes
Reg.nr. 43, Hamremoen

Gårdene Nore, Bjertnes, muligens også Gulsvik går tilbake til jernalderen. Ørgenvika er kjent som gård på 1300-tallet, mens Hamremoen trolig er et senere bruk. Det er sannsynlig at de fleste av de gamle rydningene representerer gamle husmannsplasser, f.eks. den på Nore og kanskje også Bjertnes. Siden de ikke er undersøkt og slike spor er vanskelige å datere uten utgravninger, kan vi imidlertid ikke utelukke at noe av dette går tilbake til jernalder eller middelalder.

Med *middelalderen* (1050-1537) opphører den før-kristne gravskikken med å bygge gravhauger og å legge ned gravgaver til den døde. Dermed forsvinner viktige kildegrupper til bosetningshistorien. Vi kjenner enkelte løsfunn omkring Krøderen som tilhører middelalderen (reg.nr. 5) eller som kan være fra denne tiden (f.eks. reg.nr. 9; 15 b). Imidlertid blir skriftlige kilder nå mer vanlige, De eldste går tilbake til ca. 1300 for gårder ved Krøderen. Ved å se på hvilke gårder som er omtalt i skriftlige middelalderkilder, kan vi få et visst begrep om bosetningen i denne perioden, selv om

f.eks. stedsnavn antyder at antall gårder nok var en del større enn det kildene forteller om.

Navnegårder omkring Krøderen omtalt i middelalderkilder.

Etter: O. Rygh, Gaardnavne i Buskerud Amt. Norske Gaardnavne V, 1909. Med tillegg i Riksarkivet (ved Liv Martinsen).

G.nr.	Navnegård	Omtalt år
27-28	Gulsvik	1325, 1346, 1380, 1482, 1528
6	Tromald	1325, 1480, 1499, 1528
4	Mebøen	1480
214	Ørgenvika	1325, 1528
219	Veikåker	1325
213	Ringnes	1325, 1359?, 1414, 1416, 1424, 1433, 1443, 1479, 1483, 1495, 1528
212	Surteberg	1483, 1528
211	Snersrud	1528
221-222	Ørpen	1433, 1528
207-208	Nore	1392, 1489, 1513, 1517, 1528
206	Bø	1389
198	Lier	1392, 1458
199	Lesteberg	1350, 1392, 1398, 1433, 1458, 1470, 1522, 1526, 1528
197	Bjøre	1400
188	Olberg	1470
187	Bjertnes	1528
186	Gren	1359?, 1528
183	Steinsrud	1301, 1461
180-182	Skinnes	1301, 1461, 1528
179	Fyran	1464, 1528
178	Vassendrud	1537
176-177	Glesne	1528, 1537

I tillegg er ødegården Heringrud nevnt i 1497 og 1519.

Av i alt 41 navnegårder omkring Krøderen er det 22 eller 54% som er nevnt i skriftlige middelalderkilder. Med unntak av tre gårder (Buøyna, Sandum og Råen), finnes gravfunnene og gravminnene fra

jernalderen blant middelaldergårdene (på 10 av de 22 gårdene).

Selv om en ikke har registrert konkrete kulturspor på middelaldergårdene, kan det tenkes at det på gårdenes nåværende tun, under de stående bygningene eller på steder i nærheten kan finnes rester av middelalderbygninger og eventuelle funn fra denne perioden. Foreløpig er det foretatt få undersøkelser av denne typen i Sør-Norge, men interessen for slike er økende. Middelaldergårdene er med andre ord et tenkelig fremtidig datapotensiale for forskning.

Også religiøse minner fra middelalderen er kjent ved Krøderen. Ved *Gulsvik søndre* (reg.nr. 1) finnes den såkalte "Kapellhaugen", hvor det etter tradisjonen skal ha stått et kapell, trolig en middelaldersk trekirke (Rygh 1909:80). *Krødsherad (Olberg) kirke* var opprinnelig en stavkirke. Den ble revet etter 1673 og erstattet av en korskirke av tre. Denne igjen ble revet og erstattet av den nåværende tømrete kirken i 1859 (Rygh 1909:204).

På *Nygård av Skinnes øvre* (reg.nr. 46) skal det i følge den lokale tradisjon ha stått et kloster i middelalderen. Dette er ikke kjent fra andre kilder, og bare utgravninger kan eventuelt bekrefte riktigheten av dette.

Sammenfattende kan vi framstille bosetningsutviklingen ved Krøderen som vist i fig. 12. Vi ser her hvordan gårder fra én periode i stor

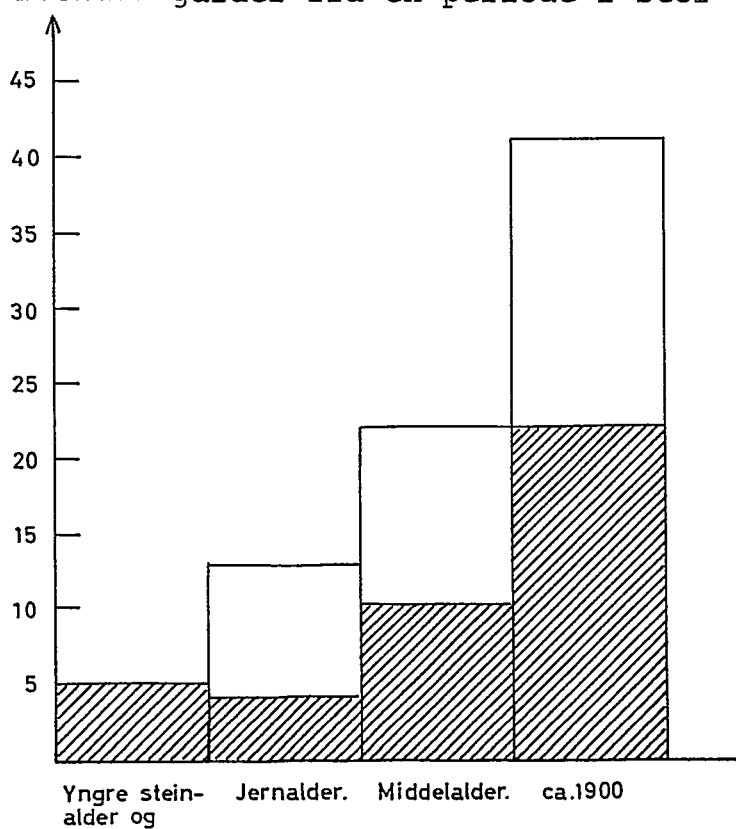

Fig. 12. Navnegårder ved Krøderen dokumentert ved arkeologiske funn og skriftlige kilder i ulike tidsperioder. Skraverte felt: gårder bosatt også i foregående tidsrom.

utstrekning fortsatt er bosatt i neste periode, mens nye gårder kommer til i økende antall. Det er økningen i omfanget av jordbruket vi her ser tegner seg. Bortsett fra dette temmelig grove bildet og enkelte glimt av jordbruksteknologien gjennom gravfunnene fra yngre jernalder, er det lite vi vet om driftsformene i jordbruket i forhistorisk tid og middelalder. Bebyggelsesformer, huskonstruksjoner o.l. er ukjent i området. Betydningen av jakt, fangst og fiske vet vi lite om. Det vi vet er at det finnes dyregraver på Norefjell, at det er funnet noen pilespisser ved Krøderen og at gårdene har fisket i Krøderen og i skogsvann (Mørch 1974).

Det er disse mange uklare forhold kulturminnene i framtiden skal være med å besvare. Da er det viktig å være klar over at ikke bare kulturspor som vi i dag har registrert og som er synlige på markoverflaten er av stor betydning. Kanskje vel så viktige er de spor som finnes under flat mark og som vi i dag kjenner dårlig; hus- og bebyggelsesspor fra jernalder og middelalder, gamle åkerspor o.s.v. Pollenanalyser vil være nødvendige for å utfylle det bildet kulturminnene kan tegne. Gjennom slike analyser kan en få klarhet i vegetasjons- og jordbruksutviklingen, svingninger i korndyrkingsintensitet og husdyrhold, driftsformer i jordbruket o.s.v. Forutsetningene for at en skal kunne drive kulturhistorisk forskning av dette slaget i framtiden, er at kulturminner og trekk av det gamle natur- og kulturlandskapet omkring Krøderen fortsatt blir bevart.

ALLMENNE OG PEDAGOGISKE VERNEVERDIER

De synlige kulturminnetyper ved Krøderen er få, og det er gravminnene fra jernalder, gravhauger og -røyser, som dominerer. De ligger ofte fint til i kulturlandskapet og er med til å skape en tidsdimensjon i bosetningens utviklingen. Der gravhaugene er godt bevart og ligger slik at de er lett tilgjengelige, representerer de verdier som kan utnyttes av større befolkningsgrupper. Det kan være som besøksobjekter for skoleklasser i tilknytning til heimkunnskap og historie, for historielag og andre foreninger og i forbindelse med turisme.

I og med at de fleste gravminnene her ligger nær Krøderen og det går veier rundt det meste av vannet, er de stort sett også lett tilgjengelige. Likevel er det enkelte minner som peker seg klarere ut enn andre, særlig hvis en også skal søke etter slike som er relativt godt bevart. I den nordlige delen av Krøderen kan en fremheve de tre gravhaugene på Sandum søndre (reg.nr. 25) som ligger ved en fin badeplass. Ellers er det i strøket omkring Noresund og Krøderen kirke vi finner de fleste gravminnene av den kategori som her framheves. Det gjelder en stor, godt bevart gravhaug på Nore nedre (reg.nr. 27) og et gravfelt med 5 gravhauger på samme gård (reg.nr. 28) som ligger kloss i Norefjellveien og nær Noresund Kro og pensjonat. På Bjøre søndre finnes to godt bevarte gravhauger nær veien (reg.nr. 35). Like ved den fredete eika "Den gamle mester" på Krødsherad prestegård (Bjertnes) og nær Rv. 7 ligger 3 gravhauger (reg.nr. 36-37). Dessuten er en gravhaug på Fyran nordre (reg.nr. 51) lett tilgjengelig fra bygdeveien. Av andre kulturminnetyper ved Krøderen som er lett tilgjengelige, men kanskje ikke spesielt godt bevart, er "kapellhaugen" ved Gulsvik (reg.nr. 1) og området med gammel dyrket mark ved Gulsvik (reg.nr. 7).

KULTURMINNENE OG TILKNYTNINGEN TIL VANN

Fordi kulturminnene ved Krøderen i foreliggende rapport skal tjene som grunnlag for vurderinger av verneverdier i tilknytning til Verneplan for vassdrag, er det spesielt viktig å få klarlagt eventuelle samband mellom kulturminnene og selve vassdraget (i dette tilfelle innsjøen Krøderen). Det kan her være snakk om ulike typer samband: funksjonelt, visuelt og opplevelsesmessig.

Som allerede nevnt ligger flertallet av kulturminnene ved Krøderen ganske nær vannet, og i de fleste tilfelle er det en større eller mindre grad av visuelt samband mellom disse. Derimot kan en ikke peke på noen umiddelbar funksjonell kontakt. Det opplevelsesmessige samband er avhengig av flere faktorer: lokal topografi, vegetasjon, avstand til vann, kulturminnenes bevaringstilstand, kulturlandskap o.s.v. Når jeg derfor nevner enkelte minner spesielt her, er det fordi disse rent fysisk (i avstand) ligger nær vannet Krøderen. Det gjelder "kapellhaugen" (reg.nr. 1) og delvis også dyrkingsområdet (reg.nr. 7) ved Gulsvik. Gravrøysa på Veteren (reg.nr. 12) ligger på et nes ut i Krøderen. Mange steder strekker den dyrkede marka seg helt ned til vannet, og ved Veikåker (reg.nr. 16), Bjertnes (reg.nr. 40) og Skinnens nedre (reg.nr. 49) finner vi gravhauger på hellingen her. At reguleringer av Krøderen kan påvirke og også skade fornminner som ligger ned til vannet, har vi trolig et eksempel på ved Ørpen søndre (reg.nr. 22). Der ble en spydspiss fra vikingtid funnet ute i vannet, 3 m fra land. Her vaskes dyrket mark ut i vannet, og funnet kan skrive seg fra en erodert gravhaug som har ligget helt ned til vannet. Naturlig flom kan selvsagt påvirke kulturminnene på lignende måte.

Jeg har tidligere nevnt at det ikke er registrert steinalderboplasser ved underøskelsene i 1980 som ligger nede i strandbeltet rundt Krøderen. Jeg har også nevnt mulige årsaker til at disse ikke er påvist. Skal en eventuelt kunne finne slike boplasser i framtiden, er det viktig at den opprinnelige naturlige vannstand i Krøderen ikke endres.

LITTERATUR

Ab. 1869: Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring.
Aarsberetning.

Bjartli, O. 1953: Kirkens spor i fedres jord - et bidrag til
Krødsherads historie. Skien.

Innberetning om en topografisk-arkeologisk registrering i Flå s.,
Nes p., Flå k., Buskerud fylke, Univ. Oldsaksamling,
Oslo 1976. (Stensil.)

Innberetning om en topografisk-arkeologisk registrering i Krøds-
herad s., p., k., Buskerud fylke, Univ. Oldsak-
samling, Oslo. (Under utgivelse.)

Mørch, Andreas 1974: Krødsherad, bd. I. Gard og slekt. Drammen.

NOU 1979:9: Vannforurensning ved vassdragsreguleringer.
Universitetsforlaget.

Rygh, O. 1909: Gaardnavne i Buskeruds Amt. Norske Gaardnavne V.
Kristiania. (Med tilleggsopplysninger fra Riksarkivet
v/Liv Marthinsen.)

Vibe, Johan 1895: Topografisk-historisk beskrivelse over Buskeruds
amt med enkelte viktigere statistiske data.
Norges Land og Folk b. 6. Kristiania.

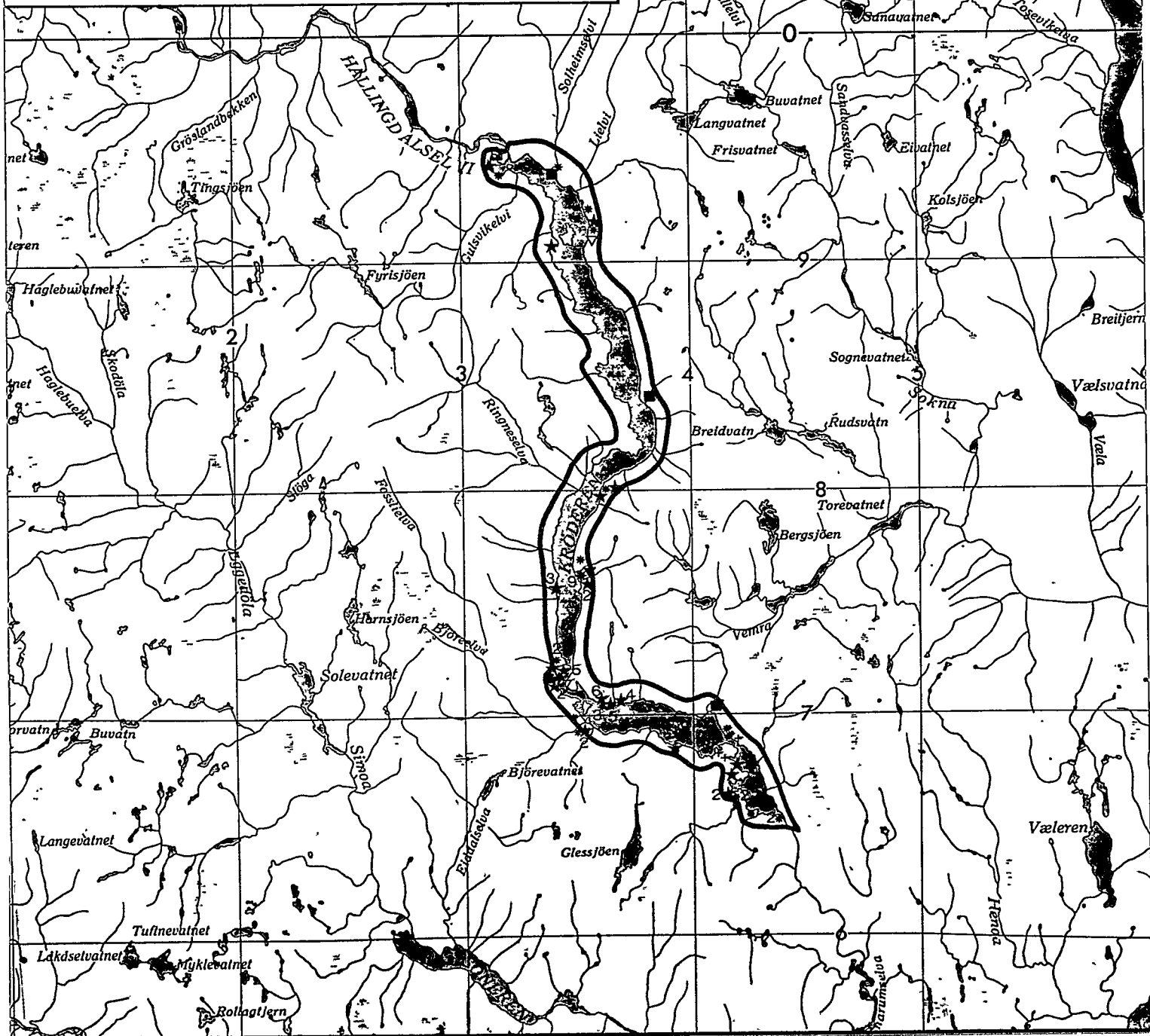
KRØDEREN M 1:250 000

Ref. serie 1501, blad Hamar

1

- Område med rydningsrøyser, gjerder o.l.
- ▣ Kirketuft
- ★ Gravhauger og -røyser
- ▽ Jernutvinningsplass (?)
- ▼ Varp
- + Andre faste kulturminner
- * Løse fornminner

Tall viser til antall minner

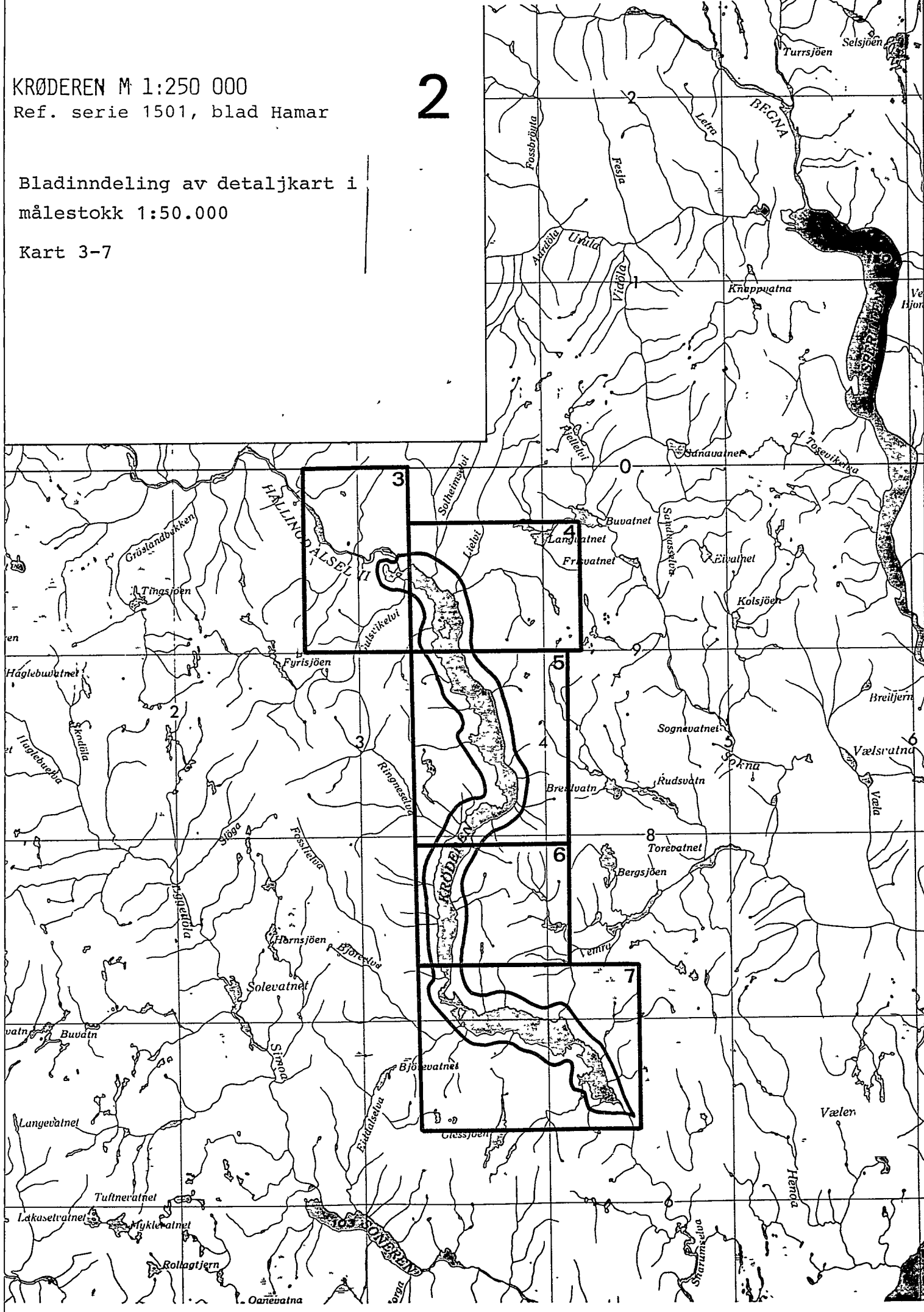

KRØDEREN M 1:250 000
Ref. serie 1501, blad Hamar

2

Bladinndeling av detaljkart i
målestokk 1:50.000

Kart 3-7

Kart, målestokk 1:50.000

TEGNFORKLARING

Boplasser

Gravminner

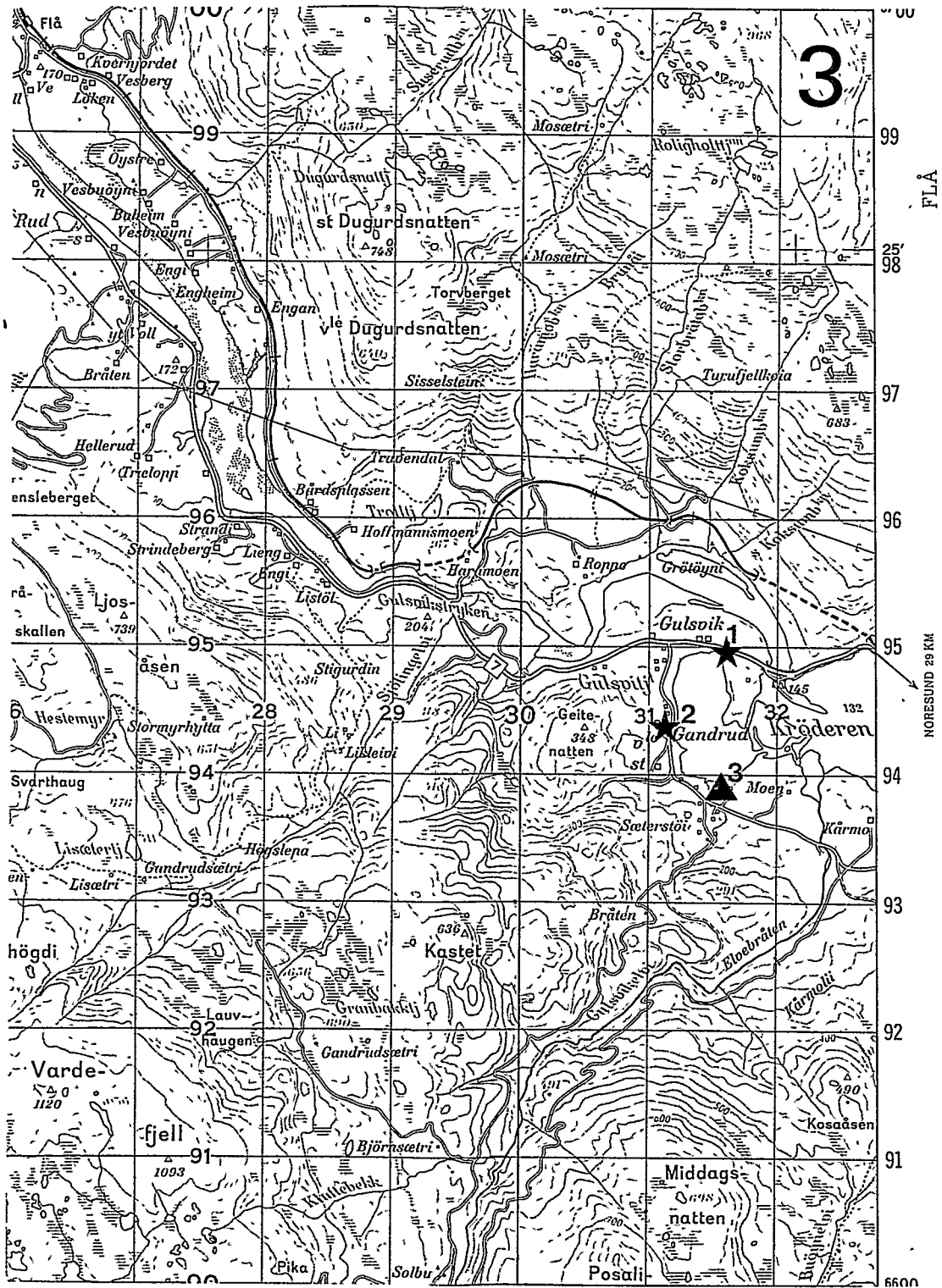
Næringsminner

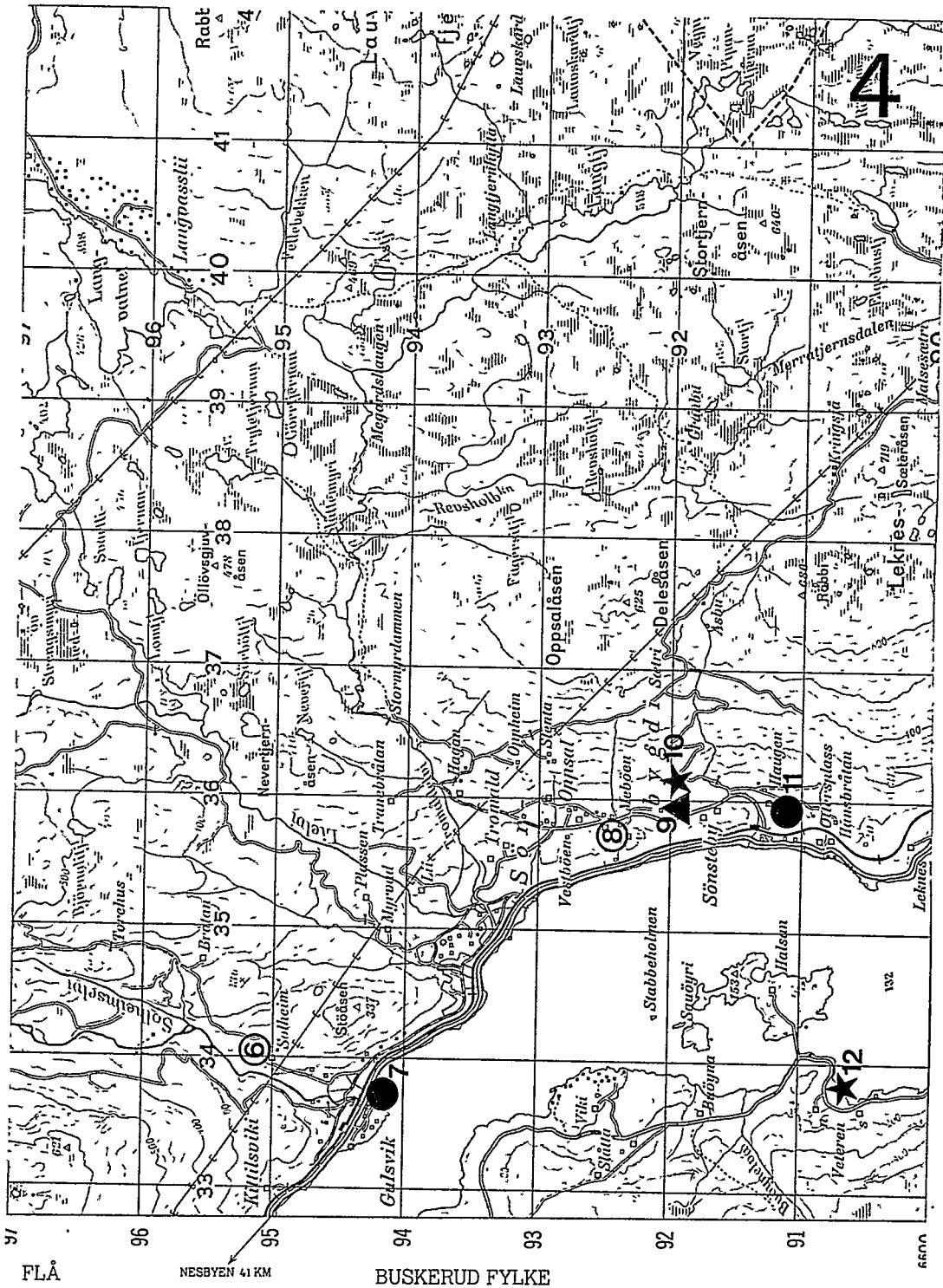
Andre kulturminner (herunder løse fornminner)

Tall ut for tegnene refererer til registreringsnummer (reg.nr.) i rapporten.

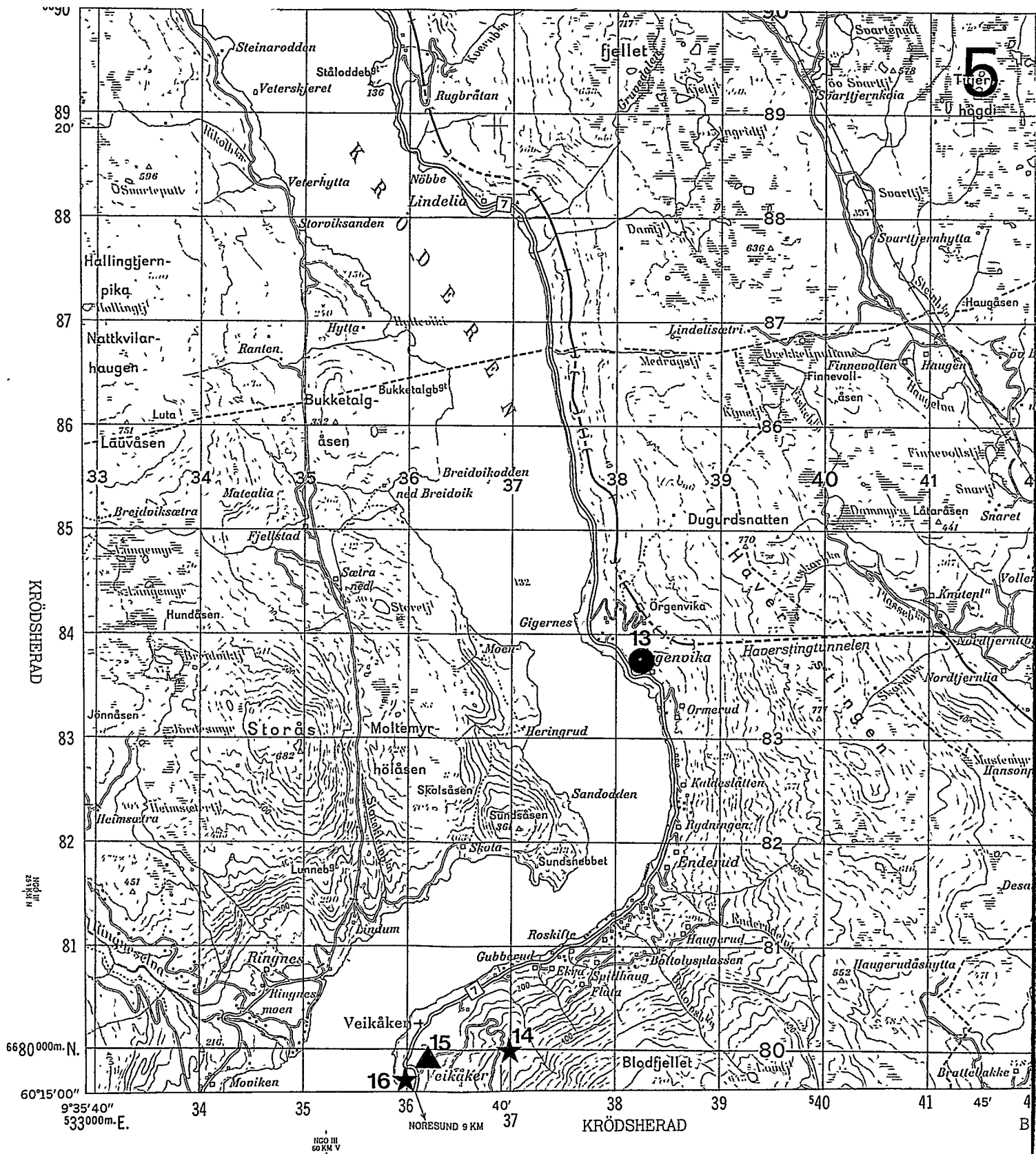
Sirkel omkring et reg.nr. (uten annet tegn) betyr at kulturminnet er unøyaktig plassert fordi nærmere opplysninger mangler.

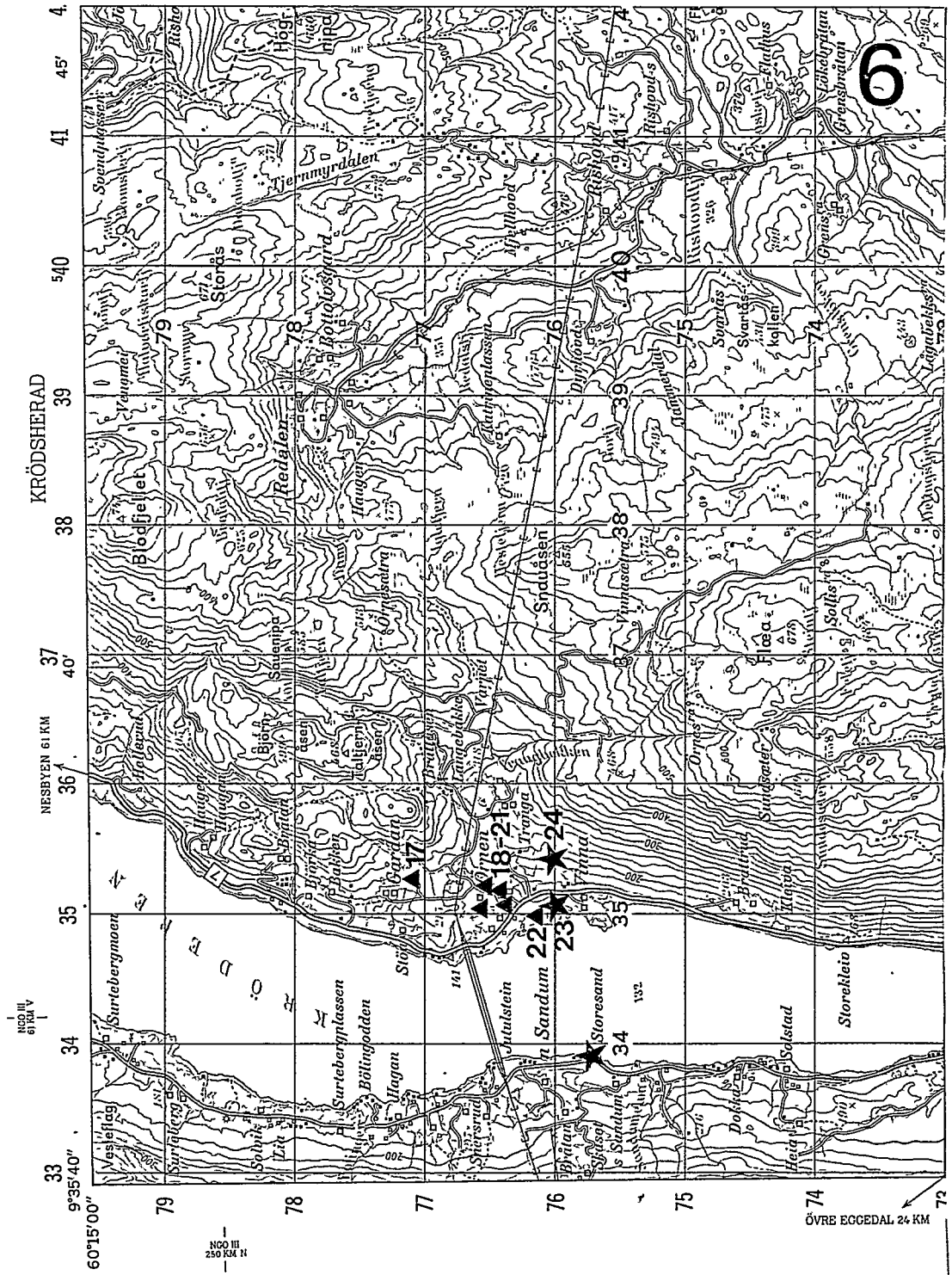
Kartblad 1715 IV Flå

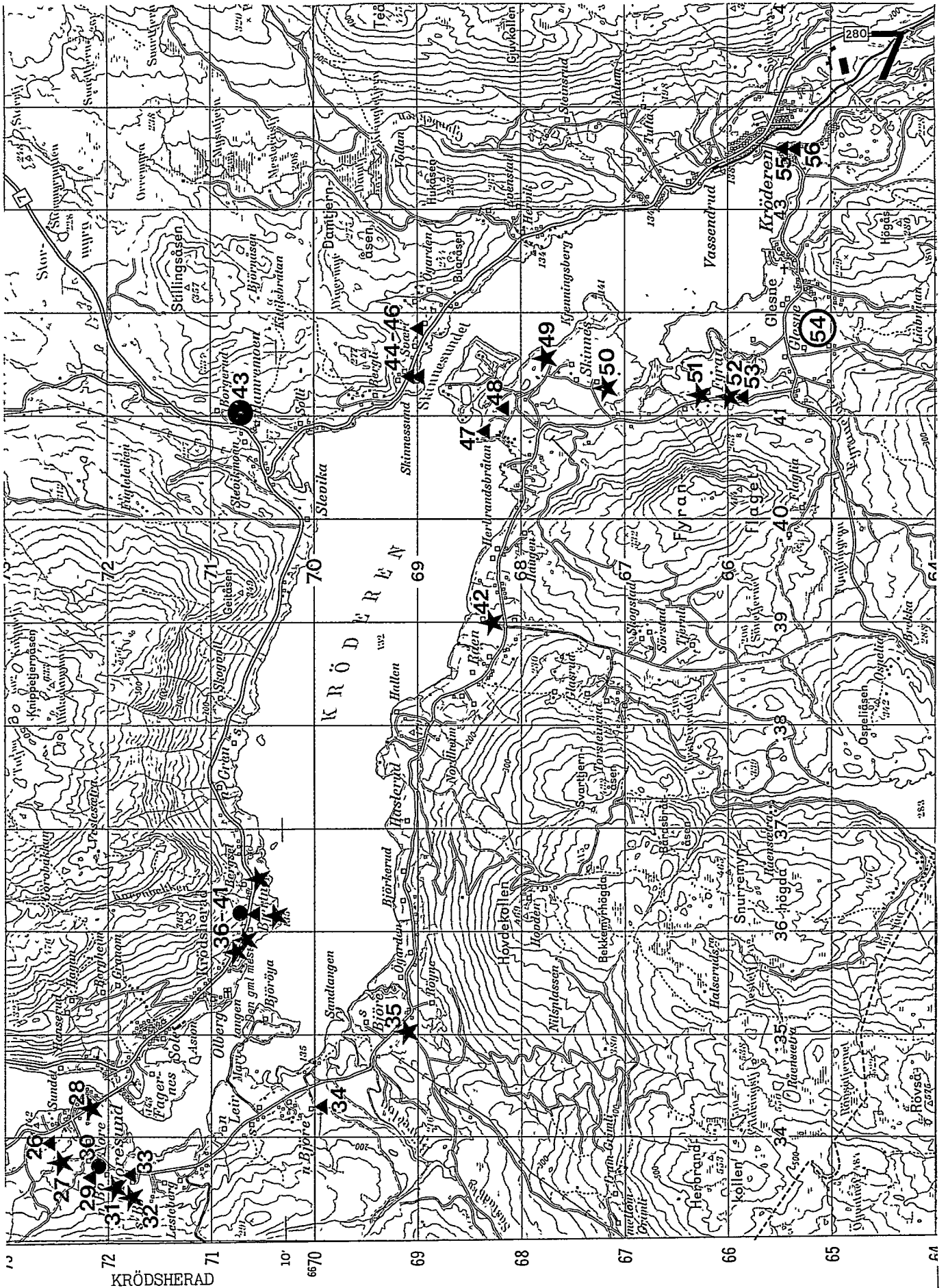
Kartblad 1715 I Strømsåttbygda

Kartblad 1715 I Strømsåttbygda

Kartblad 1715 II Krøderen

Kartblad 1715 II Krøderen

